Национальная
библиотека
Республики Татарстан

БАР ҖЫРЫМНЫ ИЛГӘ БАГЫШЛАДЫМ...

Татар халкының мәшһүр улы,
каһарман-шагыйрь Муса Җәлилнең
(Муса Мостафа улы Җәлилов; 1906–1944)
тууына 120 ел тулуга багышланган
методик-библиографик ярдәмлек

Казан
«Милли китап» нәшрияты
2025

Татарстан Республикасы Милли китапханәсе

БАР ҖЫРЫМНЫ ИЛГӘ БАГЫШЛАДЫМ...

Татар халкының мәшһүр улы, каһарман-шагыйрь
Муса Җәлилнең (Муса Мостафа улы Җәлилов; 1906–1944)
тууына 120 ел тулуга багышланган
методик-библиографик ярдәмлек

Казан
«Милли китап» нәшрияты
2025

УДК 025.5+821.512.145(092)
ББК 78.373.8:83.3+83.3(2=632.3)-8
Б 23

Татарстан Республикасы Милли китапханәсенең
редакция-нәшрият шурасы карары белән басыла

Төзүчесе Р.Р.Гаязова

Мөхәррире И.Г.Һадиев

Б 23 Бар җырымны илгә багышладым...: татар халкының мәшһүр улы, каһарман-шагыйрь Муса Җәлилнең (Муса Мостафа улы Җәлилов; 1906–1944) тууына 120 ел тулуга багышланган методик-библиографик ярдәмлек/ Татарстан Респ. Милли к-ханәсе; төз. Р.Р.Гаязова; мөх-ре И.Г.Һадиев. – Казан: Милли китап, 2025. – 48 б.

Ярдәмлек Муса Җәлилнең үз әсәрләре, аның тормыш юлына һәм иҗатына багышланган әдәбият белән эшләү өчен китапханәчеләргә тәкъдим ителә. Җыентыкта әдәби кичә һәм уен-кичә үрнәкләре, китапханәчегә киңәшләр һәм әдәбият исемлекләре бирелә.

УДК 025.5+821.512.145(092)
ББК 78.373.8:83.3+83.3(2=632.3)-8

© Татарстан Республикасы Милли китапханәсе, 2025;
© «Милли китап» нәшрияты, 2025.

Кереш сүз

Мин кабыздым җырда ялкын итеп
Йөрәгем һәм хаклык кушканны.
Җырым белән дусны иркәләдем,
Җырым белән җиңдем дошманны.
М.Җәлил. «Җырларым»

2026 елның 15 февралендә татар халкының каһарман улы, мәшһүр шагыйрь Муса Җәлилнең (Муса Мостафа улы Җәлилов; 1906–1944) туууына 120 ел тула.

Муса Җәлил 1906 елның 15 февралендә элекке Оренбург губернасы (хәзерге Оренбург өлкәсе Шарлык районы) Мостафа авылында крестьян гаиләсендә алтынчы бала булып дөньяга килә. 1913 елда Мусаның әтисе Мостафа абзый, ишле гаиләсен ияртеп, Оренбург шәһәренә күчә һәм вак-төяк сату эшләре белән шөгыльләнә башлый. 1918 елны ул туган авылына кире кайта һәм бер елдан шунда вафат була.

Муса алты яшеннән авыл мәктәбенә укырга керә, гаилә шәһәргә күчкәч, укуын «Хөсәения» мәдрәсәсендә дәвам иттерә. Мәдрәсә елларында (1914–1917) матур әдәбият әсәрләрен яратып укый, Тукай, Дәрдмәнд, С. Рәмиев иҗатлары белән якыннан таныша, шулар тәэсирендә үзе дә шигырьләр язып, аларны мәдрәсәдәге кульязма журналга урнаштыра бара.

Октябрь революциясе җиңеп, илдә совет власте урнашкач, «Хөсәения» мәдрәсәсе Мәгариф комиссариаты карамагындагы урта педагогик белем бирү мәктәбе итеп үзгәртелә. Муса, бу мәктәпнең алдынгы укучыларыннан булып, озакламый шәһәр комсомол оешмасына әгъза булып керә.

1919 елның октябрендә, Оренбург шәһәре Дутов гаскәрләре тарафыннан камап алынган чорда, Төркестан фронты политидарәсе органы «Кызыл йолдыз» газетасында унөч яшьлек Муса Җәлилнең «Бәхет» исемле шигыре басылып чыга. Шуннан соң аның революция, көрәш рухы белән сугарылган романтик шигырьләре матбугат битләрендә еш күренә башлый. 1919 елның декабрендә Муса Җәлил туган авылы Мостафага кайта һәм мәктәп балаларын, яшүсмерләрне

бердәм оешмага туплау буенча культура-агарту эшләре алып бара. 1920 елның гыйнварында Муса Җәлилнең актив катнашы белән Мостафа авылы яшьләренең комсомол ячейкасы төзелә. Шушы ук вакытларда ул ирекле коммунарлар отряды составында, кулына корал алып, совет хакимиятенә каршы булган бандаларны тар-мар итү операцияләрендә катнаша.

1921 елның афәтле җәен Муса Җәлил яңадан Оренбург шәһәрендә уздыра. Көзен аны, партиянең губерна комитеты рекомендациясе белән, Оренбург хәрби-партия мәктәбенә урнаштыралар. Алты айдан мәктәпне тәмамлагач, ул Халык мәгарифе институтына укырга керә, ләкин, авырып китеп, тиздән укуын ташларга мәҗбүр була. Аннан да бигрәк ул Казанга, татар мәдәниятенең үзәгенә ашкына.

1922 елның көзендә Муса Җәлил Казанга килә. Башта ул «Татарстан» газетасы редакциясендә эшли, ә 1923 елдан Татрабфакта укый башлый. Рабфакта төрле фәннәрнең нигезләре белән танышу, алдынгы яшьләр, язучылар арасында кайнау Муса Җәлилнең фикри үсешенә һәм иҗат активлыгына уңай йогынты ясый. Газета-журналларда аның бер-бер артлы шигырьләре, мәкаләләре басыла, 1925 елда исә «Барабыз» исемле беренче шигъри җыентыгы дөнья күрә.

1925–1927 елларда Муса Җәлил ВЛКСМның Орск өяз комитетында, аннары Оренбург губерна комитетында инструктор булып эшли. 1927 елда аны комсомолның Бөтенсоюз киңәшмәсенә делегат итеп җибәрәләр. Киңәшмәдә ул ВЛКСМ Үзәк Комитетының татар-башкорт секциясе бюросына әгъза итеп сайлана һәм Мәскәүдә эшләргә калдырыла. Бюроның тапшыруы буенча Муса Җәлил беренче татар совет балалар журналларын («Кечкенә иптәшләр» һәм «Октябрь баласы») оештыруда актив катнаша һәм 1932 елның ахырына кадәр («Октябрь баласы» Казанга күчеп, «Пионер каләме» исеме белән чыга башлаганчы) шул журналларның җаваплы редакторы булып эшли. Бер үк вакытта ул 1927–1931 елларда I Мәскәү дәүләт университетының әдәбият-сәнгать факультетында укып югары белем ала.

1933–1934 елларда Муса Җәлил Мәскәүдә татар телендә чыга торган «Коммунист» газетасының әдәбият-сәнгать бүлеген җитәкли. Үзәк газеталарда эшләгән елларда ул, журналист-хәбәрче буларак, күп кенә промышленность предприятиеләренә, колхоз-совхозларга бара, халыкның тормышы һәм хезмәте белән якыннан таныша. Болар һәммәсе аның әдәби иҗатында билгеле бер чагылыш табалар. 1934

елда шагыйрьнең күп кенә шигырьләрен эченә алган шактый зур җыентыгы («Орденлы миллионнар») басыла һәм шул ук елны «Стихи Мусы Джалиля» исеме белән сайланма шигырьләре беренче мәртәбә рус телендә чыга.

1935 елда Мәскәү дәүләт консерваториясе каршында татар опера театрына профессиональ кадрлар әзерләү өчен Татар опера студиясе оештырылгач, Муса Җәлилне шунда әдәби бүлек мөдире итеп эшкә чакыралар. Шагыйрь үзе өчен яңа бу хезмәткә дәртләнеп тотына, чагыштырмача кыска гына вакыт эчендә опера сәнгатенең специфик үзенчәлекләрен, классик опера һәм балет либреттоларының язылу хасиятләрен профессиональ белгеч дәрәҗәсендә үзләштереп, студиядә зур оештыру эшләре алып бара: үз тирәсенә дистәләрчә шагыйрьләрне һәм композиторларны туплый, аларны сәнгатьнең катлаулы тармагында иҗат итәргә рухландыра, либреттолар язарга булыша, беренче татар операларының тууына турыдан-туры иҗади ярдәмен күрсәтә. 1938 елда студиядә укуын тәмамлап Казанга кайткач та Муса Җәлил опера театрының әдәби бүлек җитәкчесе булып эшләвен дәвам иттерә.

Муса Җәлилнең 1934–1941 еллар арасында язган лирик шигырьләре, җырлары, «Хат ташучы» (1938), «Алтынчәч» кебек поэмалары сугышка кадәрге татар совет поэзиясенең үзенчәлекле бер казанышы буларак тәкъдир ителәләр.

1939 елда Муса Җәлил Татарстан Язучылар союзы идарәсенең җаваплы секретаре итеп билгеләнә. Шул ук елны Казан хезмәт ияләре аны шәһәр советына депутат итеп сайлыйлар. Ватан сугышын ул шушы җаваплы постларда эшләүче җәмәгать эшлеклесе һәм күренекле әдип сыйфатында каршылый.

1941 елның июль аенда Муса Җәлил армиягә алына. Башта ул Казан гарнизоны хәрби частендә рядовой кызылармеец булып хезмәт итә, аннары Курск өлкәсендәге политработниклар әзерли торган алты айлык курсларга укырга җибәрелә. Курск өлкәсенә фашист гаскәрләре якынлашкач, курслар Татарстанның Минзәлә шәһәренә эвакуацияләнә. 1941 елның декабрендә курсларны тәмамлагач, өлкән политрук Муса Җәлил Мәскәү аша фронтка китә (1942 елның феврале). Ул Төньяк-Көнбатыш фронтта чыга торган «Отвага» исемле газетаның алгы сызыктагы хәрби корреспонденты итеп билгеләнә. 1942 елның июнендә Волхов юнәлешендә барган канлы сугышлар вакытында, аларның часте чолганышта калып, Муса Җәлил каты

яраланган хәлендә дошман кулына эләгә. Шул көннән патриот шагыйрьнең фашист тоткынлыгындагы газаплы һәм героик тормыш этабы башлана.

Муса Җәлил һәм башка көрәштәшләре дошман төрмәсендә яшерен оешма төзеп, фашистларга каршы эш алып бара башлый, «Идел-Урал» легионындагы әсирләргә листовкалар таратып, аларны үзебезнекеләр ягына чыгарга өнди – берничә батальон, шул рәвешчә, сугыш кырына барып җиткәч партизаннарга кушыла. Җәлил һәм аның иптәшләре ахыргы сулышларына кадәр ватан алдында турылыклы булып калалар һәм фашизмга каршы көрәштә тиңдәшсез рухи ныклык, батырлык үрнәге күрсәтәләр.

1944 елның февраль аенда Җәлилгә һәм аның көрәштәшләренә Дрезденда суд була. Фашистик хәрби суд аларны, «дәүләткә каршы җимерү эше» алып баруда гаепләп, үлем җәзасына хөкем итә. Шул елның 25 августында Плетцензее төрмәсендә унбер җәлилченең гомере өзелә.

Советлар Союзында да Муса Җәлил Ватанына хыянәт итүдә гаепләнә, тоткынлыкта чакта язган шигырьләре тупланган Моабит дәфтәрләре туган ягына әйләнеп кайткач кына аның исеме әлеге «сатлыкҗан» дигән кара тамгадан арына.

Бөек Ватан сугышында немец-фашистларга каршы көрәштә күрсәткән батырлыгы өчен, 1956 елның 2 февралендә СССР Верховный Советы Президиумы Указы нигезендә, Муса Җәлилгә (үлгәннән соң) Советлар Союзы Герое дигән мактаулы исем бирелде, ә әсирлектә тудырган поэтик иҗаты – бөтен дөньяга мәшһүр «Моабит дәфтәрләре» Ленин премиясенә лаек булды.

Шагыйрьнең әсәрләре хәзерге вакытка авар, албан, азәрбәйҗан, әрмән, балкар, башкорт, белорус, венгр, грузин, инглиз, казакъ, калмык, каракалпак, корея, кыргыз, кытай, латыш, ләзги, литва, мари, молдаван, немец, рус, таҗик, төрек, төрекмән, тыва, удмурт, украин, үзбәк, чех, чуваш, эстон, якут һәм башка телләргә тәрҗемә ителгән.

Муса Җәлилнең тормышына һәм иҗаттагы батырлыгына багышлап йөзләрчә мәкаләләр, фәнни хезмәтләр, монографияләр язылган, шигырьләр, поэмалар, романнар, драмалар һәм башка сәнгать әсәрләре иҗат ителгән. Алар арасында, мәсәлән, Шәйхи Маннурның «Муса» (1968), Габдрахман Әпсәләмовның «Агыла болыт» (1977), Рафис Корбанның «Ватан» (2018) романнары, Нәкый Исәнбәтнең «Муса Җәлил» (1956), Риза Ишморатның «Үлмәс җыр» (1955), Туфан

Миңнуллинның «Моңлы бер җыр» (1981) драмалары, Сибгат Хәкимнең «Торыгыз, Мусалар», «Немец дәфтәреннән» исемле шигъри цикллары, Әнвәр Давыдовның «Муса абый» повесте (1964), Нәҗип Җиһановның Әхмәт Фәйзи либреттосына язылган «Җәлил» операсы (1957) һәм башка сәнгатькярләрнең Муса Җәлил образына багышланган күп әсәрләре бар. 1956 елда Татар дәүләт опера һәм балет театрына Муса Җәлил исеме бирелә. 1966 елда Казан Кремле каршындагы мәйданда, 2012 елда Мәскәүдә Муса Җәлил урамында каһарман шагыйрьгә һәйкәлләр куела. 1968 елда Муса Җәлил исемендәге Республика яшьләр премиясе булдырыла. 1970 елда Минзәлә шәһәрендә шагыйрьнең мемориаль музее, 1983 елда Казанда музей-квартирасы ачыла.

Соңгы дистә ел дәвамында Бөтендөнья татар конгрессы инициативасы белән Казахстанның Сәмәй һәм Усть-Каменогорск шәһәрләрендә, Россиянең Әстерхан, Курган, Якутск шәһәрләрендә, Адыгея Республикасында, Свердловск, Чиләбе өлкәләрендә Муса Җәлилгә һәйкәл-бюстлар ачылды.

«Җәлил укулары» Халыкара әдәби конкурсы елдан-ел киңрәк колач ала бара, 2025 елда ул сигезенче тапкыр үткәрелә һәм конкурста җиңүчеләр катнашында гала-концерт 2026 елның февраль аенда Казан шәһәрендә узачак.

Муса Җәлил юбилеен ел дәвамында китапханәләрдә билгеләп үтәргә, ярдәмлектә бирелгән материаллардан, әдәбият исемлегеннән файдаланып төрле чаралар: искә алу кичәсе, Интернет челтәрендә акцияләр, әдәби һәм шигъри батллар, сорау-җавап кичәсе, тукталышлы укулар, айлыклар яки атналыклар, фикер алышулар, әңгәмәләр, интеллектуаль уеннар һ.б. чаралар үткәрергә киңәш итәбез.

Шулай ук чараларны әзерләгәндә һәм үткәргәндә Муса Җәлилгә багышлап төзелгән, Татарстан Республикасы Милли китапханәсе сайтында (https://kitaphane.tatarstan.ru/tat/jal.htm) урнаштырылган биобиблиографик белешмәлектән материаллар: язучының тормыш юлына һәм иҗатына багышланган мәкаләләрне, фотосурәтләрне, сценарийларны, аның әсәрләрен, әдәбият исемлекләрен, Интернетта Муса Җәлилгә багышланган сайтларга сылтамалардан файдаланырга мөмкин.

Гасырларда калыр батырлык

(Муса Җәлилне искә алу кичәсе)

Кичә язучының иҗатташлары, хезмәттәшләре, замандашларының хатирәләренә нигезләнеп төзелә. Күрсәтелгән чыганакларда тупланган истәлекләрне, хатларны, Муса Җәлилнең шигырьләрен 2 укучы чиратлашып укыйлар. Истәлекләр арасында музыкаль тәнәфесләр оештырырга, аның шигырьләренә язылган җырларның язмаларын тыңларга киңәш итәбез.

Чараны башлар алдыннан, Муса Җәлилнең биографиясе белән таныштыру өчен, Татар энциклопедиясе һәм төбәкне өйрәнү институты тарафыннан төшерелгән видеоязманы экранда күрсәтергә тәкъдим итәбез (түбәндәге сылтама буенча: https://tatarica.org/ru/razdely/kultura/literatura/personalii/dzhalil-musa).

Файдалану өчен әдәбият исемлеге:

1. Муса турында истәлекләр / төз. Р.Ә. Мостафин. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2006. – 319 б.
2. Муса турында истәлекләр / төзүчесе һәм әдәби эшкәртүчесе Гази Кашшаф. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1964. – 312 б.
3. Хамматов Ш. Муса Җәлил, аның каләмдәшләре / Ш.Хамматов. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1986. – 207 б.
4. Үлмәс җыр: Муса Җәлил турында җыентык / төзүчесе Р. Мостафин. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1971. – 247 б.
5. Үлемсезлек таңында: Муса Җәлил турында истәлекләр / [ред. Г. Кашшаф]. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1971. – 102 б.
6. Мостафин Р. Өзелгән җыр эзеннән: әдәби-документаль повесть / Р. Мостафин. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2011. – 438 б.
7. Мостафин Ш. Алар – Җәлил-Кормаш йолдызлыгыннан! / Ш. Мостафин. – Казан: Сүз, 2017. – 142 б.
8. Шамов А. Ике очрашу: [шагыйрь М.Җәлил тур. истәлекләр] / А. Шамов // Мәйдан. Чаллы. – 2016. – № 2. – Б. 28–33.
9. Муса Җәлил – документларда / төз. Р.Исламов. – Казан: Җыен, 2021. – 832 б.

Муса Җәлил – герой-шагыйрь»

(уен-кичә)

Залның түренә Муса Җәлилнең иҗатын чагылдырган, аның төрле елларда басылып чыккан китапларыннан һәм аның турындагы истәлекләрдән төзелгән китап күргәзмәсе куела, кечкенә 2 өстәл урнаштырыла. Түргә экран эленә. Кичәгә презентация әзерләнә.

Уенда 4 кешедән торган 2 команда катнаша. Уен-ярышны бәяләргә жюри сайлана. Чарага әзерлек алдыннан Муса Җәлилнең иҗаты һәм әсәрләре белән танышу мөһим. Уен ахырында жюри уенның нәтиҗәләре белән таныштыра, җиңүчеләрне бүләкли.

(Залга алып баручы һәм 2 укучы чыгалар).

А.б. Хәерле көн, исәнмесез, бәйрәмебезнең хөрмәтле кунаклары!

Бүген, Советлар Союзы Герое, Ленин премиясе лауреаты, татар халкының батыр улы, патриот-шагыйрь Муса Җәлилнең тууына 120 ел тулу уңаеннан, «Муса Җәлил − герой-шагыйрь» дигән уен-кичәгә җыелдык.

1 нче укучы. Муса Җәлил дигәндә – татар халкын, ә татар халкы дигәндә – Муса Җәлилне күз алдына китерәләр. Аның шәхесен һәм батырлыгын бөтен дөнья белә. Димәк, ул – чын мәгънәсендә халкыбызның бөек шәхесе, горурлыгы.

2 нче укучы. Муса Җәлил поэзиясе иң олы һәм гадел хөкем саналган вакыт сынавын узды. Бу олы мирас хәзергәчә сугышчан рухын, сәнгатьчә матурлыгын саклый, XXI гасыр кешесен дә сокландыра һәм яшәүгә рухландыра, тынычлык, иминлек сагында тора.

1 нче укучы. Муса Җәлил – «Моабит дәфтәрләре» белән милли шигъриятне дөнья киңлекләренә чыгарган, кыска гомерендә үзеннән соңгы буыннарга үлмәс иҗат калдырган, яшәү мәгънәсен туган халкына хезмәттә күргән, аны батыр йөрәкле, үлмәс җанлы итеп таныткан, Ватан азатлыгы хакына газиз җанын биргән, язмыш сынауларына бирешмичә, үлемен батырларча кабул иткән көчле рухлы шәхес.

2 нче укучы. Муса Җәлил фашизмның кешелек дөньясына алып килгән фаҗигасен үз күзләре белән күрде, үз тәнендә, үз җанында татыды.

1 нче укучы.

Үзем күрдем, үз күзләрем белән
Үкреп акты ничек елгалар,
Балалар күк ничек үкси-үкси
Яшен түкте ярсып җир ана.

Үзем күрдем, ничек моңлы кояш
Болыт аша җиргә сузылып,
Үксеп үпте үксез балаларын
Соңгы кабат кысып, суырып.

2 нче укучы. Бу фаҗигадә шагыйрь рухи җиңеп чыгуына, дошманның тар-мар ителүенә ышана.

1 нче укучы.

Беләм, ләкин яшәү килмәс миңа,
Бар хыялым шунда табылыр.
Бәхет, яшәү илгә бүләк итеп,
Җиңү таңы тиздән кабыныр.

2 нче укучы.

Тиздән сүнәр гомерем, йөрәгемдә
Тоеп ялкын көчен.
Үлсәм үләм бөек хаклык өчен
Сөйгән халкым өчен.

А.б. Муса Җәлил шундый вәхшәт эчендә җырларын иҗат итеп, бер батырлык күрсәтсә, шул җырларны төрмәнең калын стеналары аша ирекккә чыгара алуы белән икенче батырлык эшли. Бу үлемсез җырлар безгә Мусаның авазы булып кына түгел, бәлки фашистлар җәзалаган миллионнарча корбаннарның, миллионнарча көрәшчеләрнең васыятьләре булып килеп житте.

(Аудиоязмада салмак кына «Җырларым» көе яңгырый).

1 нче укучы.

Туфрак күмәр тәнне, күмә алмас
Ялкынлы җыр тулы йөрәкне.
«Үлем» диеп әйтеп буламы соң
Җиңеп үлгән мондый үлемне.

2 нче укучы. Әйе, шагыйрь мәңге үлемсез. Муса Җәлилнең исеме бөтен планетага билгеле. Патриот шагыйрь исемен урамнар, мәктәпләр, китапханәләр йөртә. Аның исемендә театр, теплоход һәм пароходлар бар. Күк йөзендә Җәлил исеме белән аталган 3082 нче санлы кече планета нур сибә. Океан лайнеры каһарман шагыйрь исемен горур йөртә.

(2 укучы залдан кереп китәләр).

А.б. Ә хәзер, герой-шагыйрь Муса Җәлилгә багышланган уен кичәбезне башлыйбыз. Уенда 4 кешедән торган 2 команда катнаша. Командалар белән танышып үтик. Беренче команданың исеме «Кызыл ромашка», капитаны *(исемен әйтә)*. Икенче команданың исеме «Дуслык», капитаны *(исемен әйтә)*. Безнең жюри *(жюри әгъзалары белән таныштыра)*. Уеныбыз 5 турдан торачак.

1 нче тур. Сүзне командаларга бирәбез. Алар үзләре белән таныштырып китсеннәр әле. Уенны «Кызыл ромашка» командасы башлый. Уңышлар сезгә. *(Сүз командаларга бирелә, алар бер-берсен сәламлиләр).*

А.б. 2 нче тур «Муса Җәлил шигырьләрен беләсеңме?» дип атала. Экранда Муса Җәлил шигырьләреннән өзекләр күрсәтеләчәк, кайсы команда сорауга җавапны белә, шул команда кыңгырауны шалтыратып җавапны бирә. Башладык!

«Кырык чирне алып үз өстемә,
Аны саклап калыр идем мин». *(«Чулпанга»)*

«Сиңа миннән хәбәр китерсәләр,
Муса инде үлгән дисәләр». *(«Ышанма»)*

«Барыгыз болынга, балалар!
Йөгерегез, уйнагыз, көлегез!». *(«Чәчәкләр»)*

«Чәнечкеле тимер чыбык белән
Уратылган безнең йортыбыз». *(«Кошчык»)*

«Кичер мине, илем, синең бөек
Исемең белән килеп сугышка». *(«Кичер, илем!»)*

«Юл чатында ялгыз гына.
Үсеп утыра бер карт имән». *(«Имән»)*

«Җилләр, җилләр исегез,
Болытларны кисегез». *(«Җилләр»)*

«Минем бар маэмаем,
Кара борын акбаем... ». *(«Маэмай»)*

«Иртәнге таң нурыннан,
Уянды ромашкалар». *(«Кызыл ромашка»)*

Ике тур буенча жюри нәтиҗәләр ясый.

Укучы «Бакчачы бабай» шигырен сөйли.

А.б. 3 нче тур Муса Җәлилнең тормыш юлына һәм иҗатына багышлана. Экранда Муса Җәлилгә багышланган сораулар күрсәтеләчәк, кайсы команда сорауга җавапны алдан белә, шул команда кыңгырауны шалтыратып җавапны бирә. Башладык!

1. Муса Җәлил кайчан һәм кайда туган? *(1906 елда Оренбург өлкәсендәге Мостафа авылында).*

2. Муса Җәлилең беренче шигыре кайчан басылып чыга һәм ул ничек дип атала? *(1919 елда, «Бәхет» дип атала).*

3. Беренче шигырьләрен ул нинди псевдоним белән бастыра? *(«Кечкенә Җәлил»).*

4. Муса Җәлилнең беренче шигырьләр җыентыгы ничек дип атала, кайчан чыга? *(«Барабыз», 1925 елда).*

5. Муса Җәлил Казанга ничәнче елда килә? *(1922 елда).*

6. Муса Җәлил беренче шигырен ничә яшьтә яза? *(9 яшьтә).*

7. Муса Җәлил кызының исеме ничек? *(Чулпан).*

8. Муса Җәлил һәм җәлилчеләргә кайсы шәһәрдә суд була? *(Дрезден).*

9. Муса Җәлил сугышта кайсы фронтта катнаша? *(Волхов фронтында).*

10. «Моабит дәфтәре» кайда саклана? *(Милли музей фондында).*

11. «Җырларым» шигыренә көйне кем язган? *(Салих Сәйдәшев).*

12. Муса Җәлил беренче татар совет балалар журналларының җаваплы редакторы булып эшли, журналның исемнәрен атагыз. *(«Кечкенә иптәшләр» һәм «Октябрь баласы»).*

13. 1933–1934 елларда Муса Җәлил Мәскәүдә татар телендә чыга торган нинди газетаның әдәбият-сәнгать бүлеген җитәкли? *(«Коммунист»).*

14. Муса Җәлилнең рус телендәге сайланма шигырьләре җыентыгы беренче мәртәбә ничәнче елда һәм нинди исем белән басылып чыга? *(1934 елда, «Стихи Мусы Джалиля»).*

15. Муса Җәлилгә үлгәннән соң нинди исем бирелә? *(Советлар Союзы Герое дигән мактаулы исем бирелә).*

А.б. 4 нче тур «Әдәбиятта һәм сәнгатьтә Муса Җәлил образы» дип атала. Игътибар, экранга карыйбыз.

1. Сез Муса Җәлил турында иҗат ителгән нинди җырларны беләсез? *(«Муса» (Сибгат Хәким шигыре, Сара Садыйкова көе); «Торыгыз, Мусалар» (Сибгат Хәким шигыре, Җәүдәт Фәйзи көе); «12 батыр турында баллада» (Нури Арсланов шигыре, Рөстәм Яхин көе); «Яшь җәлилчеләр җыры» (Мәхмүт Хәсәнов шигыре, Рөстәм Яхин көе) һ.б.).*

2. «Муса Җәлил» симфониясенең авторы кем? *(Алмаз Монасыйпов).*

3. «Җәлил» операсын кемнәр иҗат иткән? *(Нәҗип Җиһанов музыкасы, Әхмәт Фәйзи либреттосы).*

4. Муса Җәлилнең «Сандугач һәм чишмә» әсәре буенча язылган вокал-симфоник поэманың авторы кем? *(Мирсәет Яруллин).*

5. «Моабит дәфтәрләре» буенча эшләнгән бер актлы балетның авторы кем? *(Глеб Успенский).*

6. Татарстан театрлары сәхнәләрендә Муса Җәлил образы тудырылган нинди әсәрләр куелды? *(«Муса Җәлил» (Нәкый Исәнбәт); «Үлмәс җыр» (Риза Ишморат); «Җәлил» (Нәҗип Җиһанов); «Моңлы бер җыр» (Туфан Миңнуллин) һ.б.).*

7. Татарстан артистларыннан кемнәр театр сәхнәләрендә Муса Җәлил ролен башкарды? *(Фуат Халиков, Идеал Ишбүләков, Николай Проваторов, Ренат Таҗетдинов һ.б.).*

8. «Моабит дәфтәре» кинофильмында Муса Җәлил ролен кем башкарды? *(Россиянең халык артисты Пётр Чернов).*

9. Муса Җәлилгә багышланган нинди документаль фильмнар беләсез? *(«Тормыш – җыр», «Җәлил. Көрәш сәхифәләре» һ.б.).*

10. Татар сүз осталарыннан кемнәргә Татарстан комсомолының Муса Җәлил исемендәге премиясе бирелде? *(Илдар Юзеев, Гази Кашшаф, Рафаэль Мостафин, Ренат Харис, Роберт Миңнуллин, Разил Вәлиев, Равил Фәйзуллин, Фәнис Яруллин һ.б.).*

11. Кайсы рәссам-сынчылар үз иҗатларында Муса Җәлил образын тудырдылар? *(Бакый Урманче, Харис Якупов, Ефим Симбирин, Васил Маликов, Луис Ортега (испан рәссамы), Николай Колесников, Канәфи Нәфыйков, Владимир Цигаль һәм Лев Голубовский (Казанда М.Җәлил һәйкәле), Виктор Рогожин, Искәндәр Рәфыйков, Юрий Лысогорский һ.б.).*

12. Муса Җәлил образы сурәтләнгән сынлы сәнгать әсәрләреннән нindиләрне беләсез? *(Харис Якуповның «Хөкем алдыннан»; Әмир Вәлиәхмәтовның «Герой Муса Җәлил Моабит төрмәсендә»; Абрек Абзгильдинның «Багышлау»; Искәндәр Рәфыйковның «Җәлилчеләр»;*

Рада Нигъмәтуллинаның «Моабитта төш»; Фәрит Якуповның «Шагыйрь һәм палач» һ.б.).

А.б. 5 нче турга күчәбез. «Кайсы команда тапкыррак?» уены. «Сандугач һәм чишмә» сүзләреннән яңа сүзләр төзеп язарга. Бу биремгә 2 минут вакыт бирелә.

(Аудиоязмада «Сәгать» җыры ишетелә).

А.б. 6 нчы тур – капитаннар ярышы. Экранда сораулар һәм шул сорауга берничә вариантта җаваплар күрсәтеләчәк. Сезгә дөрес җавапны сайлап алырга кирәк булачак.

1 нче командага сораулар:

1. Бу юллар кайсы шигырьдән?

«Ул ялгыз яши,
Чыгармый бала,
Менә шунлыктан
Ямансу аңа!»

а) Яз җыры
б) Әтәч
в) Сандугач һәм чишмә
<u>г) Күке</u>

2. Бу юллар кайсы шигырьдән?

«Ул кояш белән бергә кузгала,
Көрәген ала, җиңен сызгана»

а*) Маэмай*
б) Көз җитте
<u>в) Бакчачы</u>
г) Яз җыры

3. Муса Җәлилнең «Сәгать» шигырендәге малайның исеме?

<u>а) Марат</u>
б) Абдулла
в) Закир
г) Зариф

4. Муса Җәлил кызының исеме?

а) Рәхимә
б) Чулпан
в) Әминә
г) Зәйнәп

5. Бу юллар кайсы шигырьдән?

«Әйдәгез, дуслар,
Аны терелтик,
Җылы бүлмәгә,
Мәктәпкә илтик»

а) Карак песи
б) Куян
в) Маэмай
г) Әтәч

2 нче командага сораулар:

1. Муса Җәлилнең әнисенең исеме?

а) Зәйнәп
б) Рәхимә
в) Әминә
г) Чулпан

2. Муса Җәлилнең «Бакчачы» шигырендәге төп герой?

а) Бабай
б) Малай
в) Кыз
г) Әби

3. Нинди сүз төшеп калган?

«Юл чатында ялгыз гына
Үсеп утыра бер карт...»
а) Тал

б) Имән
в) Алмагач
г) Каен

4. Муса Җәлил – ...

а) сәхнә остасы
б) талантлы композитор
в) танылган рәссам
г) герой-шагыйрь

5. Бу юллар кайсы шигырьдән?

«Бакчага килдек,
Ашыга-ашыга»

а) Әтәч
б) Сандугач һәм Чишмә
в) Күке
г) Сәгать

Жюри бәйгегә нәтиҗәләр ясый. Җиңүче команда билгеләнә.

А.б. Муса Җәлил – татар халкының, алай гына да түгел, илебез халыкларының да йөз аклыгы ул. Үзен аямыйча кулындагы коралы белән дә, каләме белән дә дошманга каршы көрәшкән шагыйрь беркайчан да онытылмас, аның тормыш юлын, әдәби мирасын өйрәнү эшләре буыннан-буынга дәвам итәр.

Кабат очрашуларга кадәр дип, сезнең белән саубуллашабыз!

Файдаланылган чыганаклар:

1. Тазиева Р.Р. «Тамчы шоу»: Муса Җәлил иҗатына багышланган уен. – Керү режимы: https://урок.рф/library/mlilg_bagishlangan_kich_tamchi_shou_uenistcena_213701.html

2. Муса Җәлил иҗатына багышланган ярыш: КВН-дәрес (5–8 сыйныф укучылары өчен). – Керү режимы: https://compedu.ru/publication/musa-zh-lil-izhaty-kvn-d-res.html

3. Хәйдәрова Р. Кайда? Кайчан?: [М.Җәлилгә багышланган әдәби викторина] // Мәгариф. – 1996. – № 2. – Б. 19.

4. «Муса Җәлил – герой-шагыйрь»: викторина, квиз: – Керү режимы: https://vneuroka.ru/viktoriny/viktorina-kviz-musa-zhalil-geroj-shagyjr-tatar-telende-voprosy-i-otvety-s-podskazkami-intellektualnaya-igra-na-vremya-0-0-100.html

5. Әдәбиятта һәм сәнгатьтә Муса Җәлил образы: (X–XI класслар өчен викторина сораулары) // Мәгариф. – 2001. – № 2. – Б. 23.

Муса Җәлилгә багышланган шигырьләр

1. Арслан Н. Унике батыр турында баллада: [шигырь] // Җәлил М. Сайланма әсәрләр: шагыйрь турында истәлекләр / М. Җәлил; [төз., кереш сүз язучы Ф. Г. Галимуллин]. – Казан: Тарих, 2004. – Б. 561.

2. Ваһабзадә Б. (Бәхтияр). Очыгыз, тулпарларым!: [М.Җәлилгә багышланган поэма; авторы – Азәрбәйҗанның халык шагыйре] / Б.Ваһабзадә; тәрҗ. Р. Харис // Безнең мирас. – 2021. – № 5. – Б. 32–36.

3. Гатауллин Р. Җәлил рухы: [шигырь] // Идел. − 2018. − № 6. − Б. 57.

4. Гомерем минем моңлы бер җыр иде: [татар шагыйрьләренең Муса Җәлилгә багышланган шигырьләре] // Ватаным Татарстан. − 2006. − 10 февр.

5. Дудин М. Муса Җәлил истәлегенә: (М. Җәлилгә багышланган шигырь) / тәрҗ. Р. Миңнуллин // Җәлил М. Сайланма әсәрләр: шагыйрь турында истәлекләр / М. Җәлил; [төз., кереш сүз язучы Ф.Г.Галимуллин]. – Казан: Тарих, 2004. – Б. 560.

6. Зәйдулла Р. Җәлил кояшы: [җәлилчеләр батырлыгы тур. шигырь] // Казан утлары. − 2016. – № 2. – Б. 117.

7. Зәйдулла Р. Җәлил: [шигырь] // Казан утлары. − 2015. − № 1. − Б. 54.

8. Зәйдулла Р. Җәлил: [шигырь] // Казан утлары. − 2013. − № 10. − Б. 50.

9. Зәйдуллин Р. Җәлил кояшы: (М. Җәлилгә багышланган шигырь) // Җәлил М. Сайланма әсәрләр: шагыйрь турында истәлекләр / М. Җәлил; [төз., кереш сүз язучы Ф. Г. Галимуллин]. – Казан: Тарих, 2004. – Б. 564.

10. Зөлфәт. ...Җырлый белмиләр бөркетләр: (М. Җәлилгә багышланган шигырь) // Җәлил М. Сайланма әсәрләр: шагыйрь турында истәлекләр / М. Җәлил; [төз., кереш сүз язучы Ф.Г.Галимуллин]. – Казан: Тарих, 2004. – Б. 563.

11. Корбан Р. Җәлил: [шигырь] // Казан утлары. − 2017. – № 1. – Б. 129.

12. Лерон Л. Җәлилчеләрне уйлап: [шигырь] // Безнең мирас. − 2014. − № 8. − Б. 3.

13. Лерон Л. Җәлилчеләрне уйлап: [җәлилчеләр тур. шигырь] // Казан утлары. – 2016. – № 2. – Б. 117.

14. Мөслимова Ф. Рухларына – дога...: [җәлилчеләр тур. шигырь] // Казан утлары. – 2016. – № 2. – Б. 116.

15. Мирза М. Халкым мәңгелеккә хакы барын Җәлилләре белән дәлилләр!: Мәңгелекне хаклап; «Истанбул этюдлары» циклыннан; Тәкъдир күрсәтте көчен; «Адәм баласы» циклыннан: [шигырьләр] / М.Мирза // Идел. − 2010. – № 8. – Б. 6–8.

16. Морат Г. Соңгы җыр: [М. Җәлилгә багышланган шигырь] // Казан утлары. – 2016. – № 2. – Б. 116–117.

17. Моратов Г. Җәлил һәйкәле янында уйлану: (М. Җәлилгә багышланган шигырь) // Җәлил М. Сайланма әсәрләр: шагыйрь турында истәлекләр / М. Җәлил; [төз., кереш сүз язучы Ф.Г.Галимуллин]. – Казан: Тарих, 2004. – Б. 565.

18. Нәҗми А. Муса Җәлил: [шагыйрьгә багышланган шигырь] // Идел. − 2009. − № 2. − Б. 63.

19. Нәҗми Н. Кичер мине: (М. Җәлилгә багышланган шигырь) // Җәлил М. Сайланма әсәрләр: шагыйрь турында истәлекләр / М.Җәлил; [төз., кереш сүз язучы Ф. Г. Галимуллин]. – Казан: Тарих, 2004. – Б. 560.

20. Низами Р. Корыч дивар: [шигырь; М.Җәлилнең тууына 110 ел] // Казан утлары. – 2016. – № 2. – Б. 115.

21. Рафиков М. Ике сын: (М. Җәлилгә багышланган шигырь) // Җәлил М. Сайланма әсәрләр: шагыйрь турында истәлекләр / М.Җәлил; [төз., кереш сүз язучы Ф. Г. Галимуллин]. – Казан: Тарих, 2004. – Б. 563.

22. Сәлахов Р. Шагыйрь йөрәге: [М. Җәлилгә багышланган шигырь] // Казан утлары. – 2016. – № 2. – Б. 118–119.

23. Сөләйманов Б. Язмышка без кәфен кидермәбез. Җәлилчеләр истәлегенә: [шигырь] // Мәйдан. − 2018. − № 5. − Б. 69.

24. Фәйзуллин Р. Бердәнбер юл түгел тормышта...: [шигырь] // Җәлил М. Сайланма әсәрләр: шагыйрь турында истәлекләр / М.Җәлил; [төз., кереш сүз язучы Ф. Г. Галимуллин]. – Казан: Тарих, 2004. – Б. 562.

25. Фәйзуллин Р. Җәлил һәйкәле: [шигырь] // Казан утлары. − 2011. − № 12 . − Б. 5.

26. Харис Р. Җәлил һәйкәленә: [шигырь] // Идел. − 2019. − № 4. − Б. 35.

27. Харис Р. Сонетлар: Шикләнүләр сонеты; Йомшак тәртип сонеты; Пушкин сере сонеты; Аваз сонеты; Ихласлык сонеты; Җәлил каны турында сонет; Аның күзләре турында сонет; Ак кәгазь сонеты; Казма зираты сонеты: [сонетлар] / Р. Харис // Казан утлары. − 2011. – № 5. – Б. 36–42.

28. Хәким С. ...Төштә нәрсә күргәнлеген беләм: (М. Җәлилгә багышланган шигырь) // Җәлил М. Сайланма әсәрләр: шагыйрь турында истәлекләр / М. Җәлил; [төз., кереш сүз язучы Ф. Г. Галимуллин]. – Казан: Тарих, 2004. – Б. 559.

29. Юзеев И. Читләрнең үз бәясе: [шигырь] // Җәлил М. Сайланма әсәрләр: шагыйрь турында истәлекләр / М. Җәлил; [төз., кереш сүз язучы Ф. Г. Галимуллин]. – Казан: Тарих, 2004. – Б. 566.

Муса Җәлил иҗатына багышланган сценарийлар, методик әдәбият һәм Интернет-чыганаклар исемлеге

1. Абдуллина С.Г. «Синең җырлар, Муса, үз илеңдә мәңге сүнмәс яшәү таптылар!»: кичә. – Керү режимы: https://infourok.ru/sine-irlar-musa-z-ilend-mge-snms-yash-taptilar-musa-lilne-iatina-bagishlangan-dbi-muzikal-kich-klass-2424575.html
2. Әдәбиятта һәм сәнгатьтә Муса Җәлил образы: (X–XI класслар өчен викторина сораулары) // Мәгариф. – 2001. – № 2. – Б. 23.
3. Әхмәдуллина Г. Муса Җәлил иҗаты – дөнья матбугатында: [герой-шагыйрь М.Җәлилне искә алу көне] // Мәгариф. – 2009. – № 2. – Б. 5–7.
4. Әхмәдуллина Р. Муса Җәлилнең «Ана бәйрәме» шигырен сәхнәләштерү: (рус мәктәбенең рус төркемендә Җиңү көненә багышланган әдәби-музыкаль кичә. IV сыйныф) // Мәгариф. – 2019. – № 6. – Б. 62–64.
5. Әхмәтшина Ф. Гомерем минем моңлы бер җыр иде, үлемем дә яңрар җыр булып: [М.Җәлилнең тууына 100 ел тулуга багышланган сценарий] // Фән һәм мәктәп=Наука и школа. – 2006. – № 2. – Б. 2–5.
6. Гомерем минем моңлы бер җыр иде...: [патриот-шагыйрь М.Җәлилгә багышланган әдәби викторина] // Сабантуй. – 2006. – 11 февраль.
7. Гыйләҗев И. Үлемсез исем: [әдәбият дәресләре; автор Чаллы пед. ин-тында һәм 2 нче татар гимназиясендә татар әдәбиятын укыта; аның М.Җәлил иҗатына багышланган бер дәрес үрнәге бирелә] // Фән һәм мәктәп=Наука и школа. – 1999. – № 1. – Б. 92–96.
8. Данилюк Н. Җыр өйрәтте аны...: (Н.Җиһановның «Җәлил» операсында татар шагыйре Муса Җәлил батырлыгы. VII класс өчен дәрес үрнәге. Автор Чистай шәһәренең гомуми белем бирү гимназиясеннән) // Мәгариф. – 1994. – № 6. – Б. 43–44, 48.
9. «Җир йөзе шундый киң, күңелле һәм якты»: Муса Җәлилгә багышланган сыйныфтан тыш кичә. – Керү режимы: https://infourok.ru/mlilg-bagishlangan-kichg-scenariy-2045632.html

10. Залялова Р.А. «Герой шагыйрь – Муса Жәлил»: сценарий. – Керү режимы: https://edu.tatar.ru/sovetcki/page86044.htm/page3019839.htm
11. Зарипова Х.М. Халкыбыз каһарманы: Муса Җәлил иҗатына багышланган әдәби-музыкаль кичә. – Керү режимы: https://multiurok.ru/files/musa-zh-lil-izhatyna-bagyshlangan-d-bi-muzykal-kic.html
12. Ибәтов Р. «Алар мәңге үлемсез!»: әдәби-музыкаль композиция: [Муса Җәлилнең тууына – 95 ел] // Мәгариф. – 2001. – № 2. – Б. 86–88.
13. Йолдызлы сәгать: Муса Җәлил иҗатына багышланган әдәби чара. – Керү режимы: https://kopilkaurokov.ru/vneurochka/meropriyatia/ioldyzly_s_ghat_musa_zh_lilgh_baghyshlanghan
14. «Көрәшкә бир бөтен гомереңне»: Муса Җәлилгә багышланган әдәби-музыкаль кичә. – Керү режимы: https://nsportal.ru/shkola/rodnoy-yazyk-i-literatura/library/2016/01/17/korshk-bir-boten-gomerenne-musa-zhlilg
15. Мөхәммәтгәрәева Г. Җыр булып яши күңелдә: [патриот-шагыйрь М.Җәлилнең 100 еллыгына багышланган кичә үткәрү өчен сценарий] // Мәгърифәт. – 2006. – 21 гыйнвар.
16. Минһаҗева С. «Чәчәк кенә, гөл генә безнең туган ил генә»: [М.Җәлил иҗатына багышланган сценарий] // Мәгариф. – 2006. – № 2. – Б. 42.
17. Миңнеәхмәтова Т. Муса Җәлил иҗатына багышланган әдәби-музыкаль кичә // Башкортостан укытыусыһы. – 1996. – № 1. – Б. 70–74.
18. Мостафин Р. Ул үз халкын бөек итте: [герой-шагыйрь М.Җәлилнең тууына 100 ел тулу уңаеннан] // Татарстан. – 2006. – № 2. – Б. 28–29.
19. Муса Джалиль. Биобиблиографический справочник = Муса Җәлил. Биобиблиографик белешмәлек. – Керү режимы: https://kitaphane.tatarstan.ru/jal.htm
20. «Муса Җәлил»: кроссчайнворд // Тулпар. – 1997. – № 3. – Б. 80.
21. Муса Җәлилгә багышланган әдәби викторина (электрон презентация). – Керү режимы: https://belem.ru/node/7159

22. Муса Җәлилгә багышланган кичә. – Керү режимы: https://nsportal.ru/shkola/rodnoy-yazyk-i-literatura/library/2016/11/25/musa-zhlilg-bagyshlangan-kich
23. «Муса Җәлил – батыр рухлы шагыйрь»: әдәби-музыкаль кичә. – Керү режимы: https://infourok.ru/dbi-muzikal-kich-m-lil-batir-ruhli-shagiyr-1243377.html
24. Муса Җәлил иҗаты: КВН-дәрес (5–8 сыйныф укучылары өчен). – Керү режимы: https://compedu.ru/publication/musa-zh-lil-izhaty-kvn-d-res.html
25. Муса Җәлил иҗатына багышланган әдәби-музыкаль кичә. – Керү режимы: https://multiurok.ru/files/musa-zh-lil-izhatyna-bagyshlangan-d-bi-muzykal-kic.html
26. Муса Җәлил турында фильм. – Керү режимы: https://belem.ru/node/5499
27. «Муса Җәлил – һаман безнең арада» (башлангыч һәм урта сыйныфлар өчен): шагыйрьнең иҗатына багышланган әдәби-музыкаль кичә. – Керү режимы: https://sadykovavenera.ucoz.com/load/ukytuchylar_chen/razrabotki_urokov_i_vneklassnykh_meroprijatij/musa_lil_aman_bezne_arada/3-1-0-6
28. Низамиева Р. Исемең калды моңлы бер җыр булып, үзеңнән соң килгән буынга: [Муса Җәлилнең туган көненә багышланган әдәби-музыкаль кичә] // Ачык дәрес. – 2010. – гыйнвар. – Б. 19–20.
29. Нуриева Л.М. «Җыр һәм Муса Җәлил»: тикшерү эше. – Керү режимы: https://nsportal.ru/ap/library/literaturnoe-tvorchestvo/2016/04/09/issledovatelskaya-rabota-zhyr-hm-musa-zhlil
30. Рәхимҗанова Ә.М. «Серле йомгак эзеннән» тапшыруында «Муса Җәлил халык күңелендә яши» темасына ток-шоу. – Керү режимы: https://belem.ru/node/5736
31. Рәхмәтуллина Р. Мусалар елмаеп үлделәр...: (өлкән сыйныф укучылары өчен Р.Мостафинның «Җәлилчеләр» әсәре буенча класстан тыш уку дәресе) // Фән һәм мәктәп=Наука и школа. – 2000. – № 1–2. – Б. 161–163.

32. Садыкова В. А. Муса Җәлилгә багышланган әдәби-музыкаль кичә / В.А. Садыкова // Башкортостан укытыусыһы. – 2013. – № 2. – Б. 54–55.
33. Садыйкова В. Ә. «Бар җырымны илгә багышладым, гомремне дә бирәм халкыма...»: [герой-шагыйрь М.Җәлилнең тууына 110 ел тулуга багышланган әдәби-музыкаль кичә] / В.Ә. Садыйкова // Башкортостан укытыусыһы. – 2016. – № 2. – Б. 43–45.
34. Сәетова Л. «Беркем дә онытылмый, һичнәрсә истән чыкмый!»=«Никто не забыт, ничто не забыто!»: (Муса Җәлилгә багышлап Мәскәүнең 1186 нчы мәктәбендә татар һәм рус телләрендә үткәрелгән әдәби-иҗат кичәсе сценарие) // Мәгариф. – 2018. – № 2. – Б. 29–33; (Керү режимы: https://magarif-uku.ru/news/teachers-room_tt/berkem-de-onytylmyjj-hichnerse-isten)
35. Сценарий литературного праздника, посвящённого юбилею Мусы Джалиля (Примерный план подготовки и проведения праздника). – Керү режимы: https://kitaphane.tatarstan.ru/jal_8.htm
36. Төхбәтуллина Л.Ф. Муса Җәлилгә багышланган әдәби викторина. – Керү режимы: https://belem.ru/node/7159
37. Усманова Н. «Гомерем минем моңлы бер җыр иде... »: әдәби-музыкаль кичә: [Муса Җәлил] // Фән һәм мәктәп=Наука и школа. – 2000. – № 1–2. – Б. 164–166.
38. Фёдорова Л. «Яшәү хозурлыгы хөрлектә, гомер озынлыгы ирлектә...»: [герой-шагыйрь Муса Җәлилнең тууына – 105 ел; дәрес-проект] / Л. Фёдорова // Мәгариф. – 2011. – № 2. – Б. 7–9.
39. Хәбибуллина Р.К. «Без – Җәлил оныклары»: әдәби-музыкаль кичә. – Керү режимы: https://belem.ru/node/3332
40. Хәйбуллина М.Ә. Муса Җәлилнең иҗатына багышланган бәйрәм кичәсе. – Керү режимы: http://sabyem.ru/?p=7993
41. Хәйдәрова Р. Кайда? Кайчан?: [М.Җәлилгә багышланган әдәби викторина] // Мәгариф. – 1996. – № 2. – Б. 19.
42. Хәйруллина Р.М. Тарихларда укып ятларлык: Муса Җәлилгә багышланган әдәби-музыкаль кичә. – Керү режимы: https://nsportal.ru/shkola/rodnoy-yazyk-i-literatura/library/2012/08/28/tarikhlarda-ukyp-yatlarlyk-musa-zhlilnen
43. Шәйхетдинова Г.Н. Герой-шагыйрь Муса Җәлилнең 115 еллыгына багышланган әдәби-музыкаль кичә. – Керү режимы:

https://nsportal.ru/shkola/rodnoy-yazyk-i-literatura/library/2021/03/11/geroy-shagyyr-musa-zhlilnen-115-ellygyna

44. Юсупова Л.Г. «Герой-шагыйрь Муса Җәлил»: М. Җәлилнең иҗатына багышланган әдәби-музыкаль кичә. – Керү режимы: https://nsportal.ru/shkola/rodnoy-yazyk-i-literatura/library/2023/01/15/razrabotka-meropriyatiya-geroy-shagyyr-musa-0

Муса Җәлил тормышы һәм иҗаты матбугат битләрендә

(2010–2025 еллар)

1. Абзалина Р. Шәфкать туташы Хәят: [Бөек Ватан сугышында фашистлар тылында Белоруссиядә Муса Җәлил б-н очрашкан шәфкать туташы Хәят Сафиуллина турында] // Мәдәни җомга. – 2020. – 21 август (№ 33). – Б. 19.
2. Агеева Л. Егерме ел үткәч / Л. Агеева // Татарстан. – 2011. – № 10. – Б. 60–63.
3. Агиш С. Якташлар: [шагыйрь М.Җәлил турында повестьтан өзек] / С. Агиш // Мәйдан. Чаллы. – 2016. – № 2. – Б. 19–27.
4. Аймәт Р. Җәлил улы: [М.Җәлилнең беренче, бердәнбер һәм иң яраткан улы подполковник Альберт Җәлилов һәм аның әнисе Рауза Хисмәтуллина турында] // Мәйдан. Чаллы. – 2018. – № 10. – Б. 16–20.
5. Арсланов Л. Җәлил һәм Ялкайн: [Муса Җәлилнең мари язучысы Яныш Ялкайн (Ялкаев Яныш Ялкаевич) белән дуслыгы турында] / Л. Арсланов // Мәдәни җомга. – 2011. – 26 август (№ 34). – Б. 15.
6. Арсланов М.Г. Муса Җәлил – драматург һәм театр тәнкыйтьчесе // Гасырлар авазы=Эхо веков. – 2017. – № 3–4. – Б. 176–181.
7. Ашрапова Г.Р. Муса Җәлилнең дәреслектә бирелгән шигырьләрен анализлау алымнары // Актуальные проблемы инновационного педагогического образования. – 2019. – № 3 (12). – Б. 29–31.
8. Әбсәләмова Ф. Җәлил сеңлесе: [Муса Җәлилнең сеңлесе Хәдичә Җәлилова турында] / Ф. Әбсәләмова // Халкым минем. – 2016. – сентябрь (№ 9 (64)). – Б. 7.
9. Әпсәләмова А. Әтисе кызы: [шагыйрь М.Җәлилнең кызы Ч.Җәлилова әнисе турында истәлекләр белән уртаклаша] / А. Әпсәләмова // Идел. – 2016. – № 2. – Б. 60–63.
10. Әскәров Н. Муса Җәлилнең «Сандугач һәм чишмә» балладасына анализ: [VI сыйныф; татар әдәбияты дәресе] // Мәгариф. – 2018. – № 2. – Б. 24–27.
11. Әстерханда Җәлил һәйкәле: [ТР Президенты Р.Миңнеханов, Әстерхан өлкәсе губернаторы А.Жилкин б-н берлектә, татар герой-

шагыйре Муса Җәлилгә һәйкәл ачу тантанасында катнашты] // Мәдәни җомга. – 2017. – 19 май (№ 19). – Б. 4.
12. Әхмәтҗанова Ф. «Хуш, Минзәлә, синдә кунак булдым... »: [Минзәләдәге Муса Җәлил музее турында] / Ф. Әхмәтҗанова // Ватаным Татарстан. – 2013. – 16 апрель (№ 61). – Б. 3.
13. Әһлетдинова Л. «Мин тез чүкмәм, катыйль, синең алда...»: [Х.Якуповның «Хөкем алдыннан» исемле картинасы турында] / Л. Әһлетдинова // Мәгариф=Просвещение. – 2012. – № 8. – Б. 64–66.
14. Бакиров М. Шигъри сүз куәтенең сере: [Муса Җәлилнең тууына 110 ел. Иҗаты турында] / М. Бакиров // Мәдәни җомга. – 2016. – 12 февраль (№ 5). – Б. 21.
15. Баттал Р. Җәлилне белүчеләр: [шагыйрь М.Җәлил турында истәлекләр] / Р. Баттал // Мәйдан. Чаллы. – 2015. – № 2. – Б. 44–46.
16. Баттал С. Көндәлекләрдән: [М.Җәлил турында истәлек (1934 ел). Шаян сәхифә] / С. Баттал // Казан утлары. – 2015. – № 10. – Б. 178–179.
17. Баттал С. Муса Җәлилгә багышланган мәзәкләр: [Р.Батулланың «Тузга язмаган хәлләр» китабыннан алынды] / С. Баттал // Безнең мирас. – 2016. – № 2. – Б. 118.
18. Баттал С. Сакаллы Җәлил: [шагыйрь М.Җәлилгә бәйле мәзәк] / С. Баттал // Безнең мирас. – 2015. – № 12. – Б. 112.
19. Батталов Ф. Нәфрәт уятмады, ләкин күңелне кайтарды: [Р.Корбанның М.Җәлил һәм җәлилчеләр турында «Ватан» исемле романына тәнкыйть] // Казан утлары. – 2019. – № 6. – Б. 179–181.
20. Бикмуллин Р.Р. Муса Җәлил – патриот шагыйрь // Язык в контексте межкультурных и национальных взаимосвязей: материалы VI Международной научно-практической конференции (Казань. 29–30 апреля 2016 г.) – Казань, 2016. – Б. 207–210.
21. Бәдигый Х. Еллар кайтавазы: [Муса Җәлилнең тууына 110 ел] / Х. Бәдигый // Мәдәни җомга. – 2016. – 12 февраль (№ 5). – Б. 18.
22. Бәдигый Х. Милли мәнфәгать әйдаманы: [Муса Җәлилнең Бөек Ватан сугышына кадәрге иҗаты һәм хезмәте турында] // Мәдәни җомга. – 2020. – 14 февраль (№ 6). – Б. 8.
23. Бәдигый Х. Хакыйкать хакына: [15 февраль – җәлилчеләрне искә алу көне] // Мәдәни җомга. – 2019. – 15 февраль (№ 9). – Б. 11.

24. Бәдигый Х. «Седльце шигырьләре» эзеннән...: [шагыйрь М.Җәлилнең тоткынлыкта язылган шигырьләре турында] / Х. Бәдигый // Безнең мирас. – 2015. – № 12. – Б. 92–95.
25. Бәдигый Х. Муса Җәлилнең «Седльце шигырьләре»: [Г.Салихов 1942 елда хәрби әсирләр лагеренда шагыйрьнең 6 шигырен күчереп алган. Шул шигырьләрнең язмышы турында] / Х. Бәдигый // Безнең мирас. – 2015. – № 10. – Б.71–75.
26. Бәдигый Х. «Ышан, илем, шушы ант сугарды йөрәгемнең соңгы тибешен!»: [шагыйрь М.Җәлил иҗатында туган ил, туган җир темасы чагылышы] / Х. Бәдигый // Мәгариф=Просвещение. – 2013. – № 2. – Б. 5–8.
27. Бәдигый Х. Безгә бүгенге җәлилчеләр кирәк: [15 февраль – герой-шагыйрь Муса Җәлилне искә алу көне] / Х. Бәдигый // Шәһри Казан. – 2013. – 15 февраль (№ 19). – Б. 3.
28. Бәдигый Х. Безнең горурлыгыбыз ул!: [15 февраль – каһарман-шагыйрь Муса Җәлилне искә алу көне] // Шәһри Казан. – 2010. – 12 февраль.
29. Бәдигый Х. Данлы юл эзләре: [М.Җәлил һәм җәлилчеләр батырлыгы турында] / Х. Бәдигый // Безнең мирас. – 2014. – № 9. – Б. 54–55.
30. Бәдигый Х. И уян, ил: [15 февраль – каһарман шагыйрь Муса Җәлилнең туган көне] / Х. Бәдигый // Мәдәни җомга. – 2014. – 14 февраль (№ 6). – Б. 11.
31. Бәдигый Х. Милли каһарманлык үрнәге: [15 февраль – каһарман-шагыйрь Муса Җәлилнең туган көне] / Х. Бәдигый // Мәдәни җомга. – 2013. – 15 февраль (№ 7). – Б. 17.
32. Бәдигый Х. Муса йолдызлыгы: [15 февраль – Муса Җәлил туган көн] / Х. Бәдигый // Ватаным Татарстан. – 2014. – 15 февраль (№ 23). – Б. 3.
33. Бәдигый Х. Муса Җәлил әсәрләренең поэтик лингвистикасы / Х. Бәдигый // Казан утлары. – 2016. – № 2. – Б. 130–142.
34. Бәдигый Х. Муса Җәлил поэтикасы: әдәби-гыйльми, фәнни-публицистик хезмәтләр / Х. Бәдигый; [кереш сүз авт. Т. Галиуллин]. − Казан: Татар. кит. нәшр., 2019. − 446, [1] б.: портрет белән. − Библиогр.: Б. 444−445.

35. Бәдигый Х. Муса Җәлил: «Я сугыш син, яклап халыкны, я сайла кызганыч коллыкны»: [язучы «Муса Җәлил поэтикасы» дигән китап чыгарды; ул шагыйрь әсәрләренең әдәби, сәнгати, идея-эстетик, лингвостилистик үзенчәлекләрен һәм аларның татар поэзиясен, сәнгатен үстерүдәге әһәмиятен тикшерү-өйрәнүгә багышланган] // Гаилә һәм мәктәп. – 2020. – февраль (№ 2). – Б. 24–27.
36. Бәдигый Х. Хаклык кем кулында?: [герой-шагыйрь Муса Җәлил турында] // Мәдәни җомга. – 2010. – 19 февраль (№ 7). – Б. 17.
37. Бәдигый Х. Халыклар дуслыгы җырчысы: [25 август – җәлилчеләрне искә алу көне] / Х. Бәдигый // Мәдәни җомга. – 2014. – 22 август (№ 33). – Б. 11.
38. Бәдигый Х. Янып калсын гомерең маяк булып: [25 август – җәлилчеләрне искә алу көне] / Х. Бәдигый // Мәдәни җомга. – 2010. – 20 август (№ 33). – Б. 11.
39. Бәдигый Х. Җәлил иҗатында Су образы / Х. Бәдигый // Мәдәни җомга. – 2015. – 25 сентябрь (№ 37). – Б. 17.
40. Бәдигый Х. Җәлил йолдызлыгы: [Муса Җәлил иҗаты турында] / Х. Бәдигый // Мәдәни җомга. – 2017. – 10 февраль (№ 5). – Б. 15.
41. Бәдигый Х. Җәлил өчен ачыну: [«Мәдәни җомга» газетасының 23, 24, 25 нче саннарында Вахит Имамовның Муса Җәлил турында мәкаләләре басылды] // Мәдәни җомга. – 2017. – 25 август (№ 33). – Б. 6.
42. Бәдигый Х. Җәлилнең серләре күп әле: [Җәлил иҗатын өйрәнүче галим-педагог, журналист Хәнәфи Бәдигый б-н әң-мә] / Х. Бәдигый; әңгәмәдәш Г. Гыймадова // Ватаным Татарстан. – 2016. – 4 март (№ 30). – Б. 18.
43. Бәдигый Х. Җәлилнең яшьлек дусты: [ышанычлы, тугрылыклы көрәштәше, каһарманнарның берсе Фоат Булатов] // Гаилә һәм мәктәп. – 2020. – март (№ 3). – Б. 28–29.
44. Бәдигый Х. Җәлилчеләр рухы мәңгелек: [15 февраль – герой-шагыйрь Муса Җәлилнең туган көне] / Х. Бәдигый // Шәһри Казан. – 2014. – 11 февраль (№ 15). – Б. 5.
45. Бәдигый Х. Җәлилчеләр стратегиясе: [15 февраль – җәлилчеләрне искә алу көне] // Ватаным Татарстан. – 2019. – 19 февраль (№ 24). – Б. 3.

46. Бәдигый Х. Җәлилчеләр теле: [җәлилчеләр турында] / Х. Бәдигый // Мәдәни җомга.– 2018. – 16 февраль (№ 6). – Б. 18.
47. Бәдретдинов Х. Шагыйрь улы: [Муса Җәлилнең тууына 110 ел. Улы Альберт Җәлилов турында] / Х. Бәдретдинов // Мәдәни җомга. – 2016. – 12 февраль (№ 5). – Б. 23.
48. Вахитов И. Җәлил авылы Мостафа: [Оренбург өлкәсе Мостафа авылында Муса Җәлилнең музей-комплексын ачу тантанасы турында] // Мәдәни җомга. – 2017. – 28 июль (№ 29). – Б. 5.
49. Вахитова Ф. Ике шагыйрь – ике йолдыз: [М.Җәлил һәм Ф.Кәримнең сугыш чоры иҗатларын чагыштырып өйрәнү] / Ф.З. Вахитова // Башкортостан укытусыһы. – 2014. – № 6. – Б. 53–55.
50. Вәлиев Р. Бәйрәм көткәндә: [2016 елда Г.Тукайның тууына 130, М.Җәлилнең тууына 110 ел тулуга багышланган юбилейлар турында Татарстанның халык шагыйре, дәүләт эшлеклесе Разил Вәлиев б-н әң-мә] / Р. Вәлиев; әңгәмәдәш Р. Гыйлемханов // Ватаным Татарстан. – 2016. – 5 февраль (№ 16). – Б. 6.
51. Вәлиуллин В. Муса Җәлил легиончы иткән Акбүре егете Әхмәтҗан: [тоткынлыкта Муса Җәлилнең үзен күргән кеше – Яңа Чишмә районының Акбүре авылы егете Әхмәтҗан Сафиуллинның истәлекләре турында] / В. Вәлиуллин // Шәһри Казан. – 2020. – 14 февраль (№ 16). – Б. 6.
52. Газизуллина А. «Җәлил – безнең дә герой!»: [Муса Җәлилнең туган җире – Оренбург өлкәсе Мостафа авылы турында] / А. Газизуллина // Татарстан яшьләре. – 2013. – 7 сентябрь (№ 28). – Б. 4, 5.
53. Галиев М. Алтынга бакыр ябышмый: [М.Җәлилнең лагерьларда язылган шигырьләре турында фикерләр] / М. Галиев // Безнең мирас. – 2015. – № 11. – Б. 82–84.
54. Галиева Ә. Муса Җәлил – үлемсез шагыйрь // Татарстан укытучысы. – 2010. – № 1. – Б. 14–17.
55. Галимуллин Ф. Монда кайтмыйча, кая барыйм?..: [Балык Бистәсе районында Муса Җәлилнең кызы һәм оныклары катнашуында очрашу узды] // Ватаным Татарстан. – 2017. – 29 август (№ 127). – Б. 5.

56. Галимуллин Ф. Ватан дигән татлы сүз: [Р.Корбанның М.Җәлил һәм җәлилчеләр турындагы «Ватан» исемле романына әдәби тәнкыйть] // Казан утлары. – 2019. – № 6. – Б. 177–179.
57. Галиуллина М. Шагыйрьнең хәтер фатиры: [Муса Җәлилнең тууына 110 ел. Аның Казандагы музей-фатиры турында] / М. Гали-уллина // Мәдәни җомга. – 2016. – 12 февраль (№ 5). – Б. 24.
58. Гарифуллин Д. Муса Җәлил шәҗәрәсе: [шагыйрь шәҗәрәсе турында] / Д. Гарифуллин // Мәйдан. Чаллы. – 2014. – № 5. – Б. 79–81.
59. Гафурова С. «Хөкем алдыннан»: [Х.Якуповның «Хөкем алдыннан» картинасы буенча сөйләм дәресе. М.Җәлил батырлыгы] / С. Гафурова // Мәгариф=Просвещение. – 2011. – № 2. – Б. 25–27.
60. Гафурова С. Харис Якупов «хөкем алдыннан»: [сөйләм теле үстерү дәресе; 8 нче сыйныф] / С. Гафурова // Фән һәм мәктәп=Наука и школа. – 2010. – № 10–11. – Б. 30–31.
61. Гаффар Ә. Башимәс Муса: [Муса Җәлилнең туган көне уңаеннан «Хөкем» драмасыннан өзек] // Мәдәни җомга. – 2018. – 9 февраль (№ 5). – Б. 19.
62. Гаффар Ә. Дастанчылар: [М.Җәлил һәм җәлилчеләрнең батырлыгы турында] // Ватаным Татарстан. – 2018. – 13 февраль (№ 21). – Б. 3.
63. Гыйләҗев И. Алар онытылмас. Онытылмаслык...: [М.Җәлил батырлыгы турында әңгәмә] / И. Гыйләҗев; [әңгәдәмәш] Р. Юныс // Казан утлары. – 2014. – № 8. – Б. 173–175.
64. Гыймадова Г. Мостафада Җәлил рухы яши: [Муса Җәлилнең туган ягы –Оренбург өлкәсе Мостафа авылы турында] / Г. Гый-мадова // Ватаным Татарстан. – 2013. – 30 август (№ 142). – Б. 6.
65. Гыйматдинова Н. «Ул мине йөрәгендә саклар»: [шагыйрь М.Җәлил һәм аның кызы Люция турында] / Н. Гыйматдинова // Сөембикә. – 2016. – № 2. – Б. 36–39.
66. Давыдов Ә. Муса абый: [шагыйрь М.Җәлил турындагы повестьтан өзек] / Ә. Давыдов // Мәйдан. Чаллы. – 2016. – № 2. – Б. 40–56.

67. Җәлил бүләге ияләре: [М.Җәлил исемендәге бүләк лауреатлары: Э.Талипов; Э.Галимова; Р.Мөхәммәтшин; Л.Шәех; Н.Улитин] // Казан утлары. – 2013. – № 9. – Б. 191.
68. Җәлил премиясе ияләре: [Муса Җәлил исем. премиягә лаек булдылар: җырчы Филүс Каһиров, Казан милли тикшеренү техник ун-ты аспиранты Ярослав Ключников, «Балакаем» спектакле өчен Әлмәт татар дәүләт драма театры, «Ялкын» журналы редакциясе, «Татарстан Республикасы Яшьләр үзәге» дәүләт учреждениесе коллективы] // Татарстан яшьләре. – 2011. – 17 февраль (№ 21). – Б. 2.
69. Җәлил премиясенең яңа ияләре: [2015 елның М.Җәлил исем. Респ. премиясе лауреатлары: яшь галим А.Буховец, композитор Э.Низамов, язучы-прозаик Р.Галиуллин, шагыйрә Л.Шарова (Янсуар)] // Мәдәни җомга. – 2025. – 7 август (№ 30). – Б. 3.
70. Җәлил премиясенең яңа лауреатлары // Казан утлары. – 2015. – № 3. – Б. 191.
71. Җәлил рухын яд итү: [Казанда Җәлил укулары булып үтте] // Казан утлары. – 2010. – № 3. – Б. 188–189.
72. Җәлилне искә алдык: [Казанның 1 Май мәйданында М.Җәлилнең 110 еллыгына багышланган шигъри митинг булды] // Сәхнә. – 2016. – № 3. – Б. 33.
73. Җәлилов К. «Дәү әти: «Безне үтерерләр дип уйламаган идек, – дигән»: [Муса Җәлилнең оныгы Камил Җәлилов белән бабасы турында әңгәмә] / К. Җәлилов; әңгәмәдәш З. Нигъмәтуллина // Ирек мәйданы. – 2024. – 1 август (№30). Б.6–7.
74. Җәлилова Л. Җәлил кызы Люция: «Миндә әти каны!»: [Муса Җәлилнең кызы Люция Җәлилова белән әңгәмә] / Л. Җәлилова; әңгәмәдәш М. Кыямова // Мәдәни җомга. – 2016. – 4 март (№ 8). – Б. 11.
75. Җәлилова Л. «Әтигә герой исеме бирелгәч, тормышым авырлашты»: [Муса Җәлилнең икенче баласы Люция Җәлилова белән әңгәмә] // Ирек мәйданы. – 2024. – 1 август (№ 30). – Б. 7.
76. Җәлилова Х. Хатлар яздым утырып: [М.Җәлилнең сеңлесе Хәдичәнең А.Шамовка язган хаты. 1961 ел. Фотолары бирелгән] / Х. Җәлилова // Безнең мирас. – 2014. – № 8. – Б. 76–77.

77. Җәлилова Ч. Җәлил елмаюы: [шагыйрь М.Җәлилнең кызы белән әңгәмә] / Ч. Җәлилова; [әңгәмәдәш] Г. Бәйрәмова // Казан утлары. – 2016. – № 3. – Б. 120–121.
78. Закиров Л. Мостафада Җәлил көннәре: [Муса Җәлилнең 110 еллык юбилеена аның туган җире Оренбург өлкәсе Мостафа авылындагы әзерлек чаралары турында] / Л. Закиров // Шәһри Казан. – 2016. – 12 февраль (№ 15). – Б. 1.
79. Закирова Г. Җәлилне белгән Кушаев: [Әтнә районы Күлле Киме авылының ветеран укытучысы, Муса Җәлил белән аралашкан Мөгыйн Кушаев турында] / Г. Закирова // Мәгърифәт=Просвещение. – 2012. – 12 октябрь (№ 41). – Б. 7.
80. Закирова Э. Җир йөзендә әкият бар...: [Н.Җиһанов һәм М.Җәлилнең «Алтынчәч» операсы турында] / Э. Закирова // Сөембикә. – 2011. – № 12. – Б. 36–40.
81. Зарипов Р. Милләт тарихына – саллы сәхифә: [эзтабар, язучы-архивчы, шагыйрь Ш.Мостафинның «Алар – Җәлил-Кормаш йолдызлыгыннан!..» дигән китабы дөнья күрде] // Мәйдан. Чаллы. – 2018. – № 9. – Б. 103–108.
82. Зарипов Х. Муса Җәлил: «Комсомолда үсеп, шагыйрь булдым»: [Муса Җәлилнең тууына 110 ел. 1930 нчы еллардагы эшчәнлеге] // Мәдәни җомга. – 2016. – 12 февраль (№ 5). – Б. 6–7.
83. Зарипов Х. Шагыйрьдән соңгы хатлар: [Муса Җәлилнең тууына 110 ел. Фронттан Татарстан Югары Советы Президиумы рәисе Гали Динмөхәммәтовка язган ике хаты турында] / Х. Зарипов // Мәдәни җомга. – 2016. – 12 февраль (№ 5). – Б. 22.
84. Зарипова Р. Муса Җәлил остазы: [Муса Җәлил һәм Т.Ченәкәй дуслыгы турында] / Р. Зарипова // Мәдәни җомга. – 2012. – 24 август (№ 34). – Б. 16–17.
85. Зариф Ф. Җәлил рухын олылау: [Хәнәфи Бәдигыйның «Дала бөркете» дигән поэмасы турында] / Ф. Зариф // Мәдәни җомга. – 2016. – 2 декабрь (№ 47). – Б. 17.
86. Зыятдинов Б. Муса. Мөбинә. Мандолина: [шагыйрь М.Җәлил һәм Мөбинә исемле яшь кыз мәхәббәте турында] // Идел. – 2010. – № 3. – Б. 66–70.

87. Зәкиева Э. Аның тәне дә көчле булган: [М.Җәлил тормышында спорт һәм физик тәрбия] / Э. Зәкиева // Казан утлары. – 2016. – № 2. – Б. 176–179.
88. Ибраһимова Н. Исемең калсын, үзең үлсәң дә...: (IV сыйныфларда дәрес-проект): [шагыйрь Муса Җәлил] // Мәгариф. – 2019. – № 6. – Б. 75–76.
89. Идрисов Р. Җәлилдән сәлам китергән Петров: [1944 елның җәендә Моабит төрмәсендә Муса Җәлилне күргән Григорий Петров турында] / Р. Идрисов // Шәһри Казан. – 2013. – 10 май (№ 54). – Б. 3.
90. Идрисов Р. Җәлилдән сәлам китергән Петров: [Муса Җәлил белән әсирлектә очрашкан Григорий Петров (Адав-Толымбай авылыннан) истәлекләре турында] / Р. Идрисов // Мәдәни җомга. – 2017. – 10 март (№ 9). – Б. 17.
91. Имамов В. Пистолетым итте хыянәт?: [Икенче удар армиянең нинди шартларда сугышуы, Муса Җәлил һәм аның көрәштәшләре турында] // Мәдәни җомга. – 2017. – 2 июнь (№ 21). – Б. 8–9; 23 июнь (№ 24). – Б. 8–9; 30 июнь (№ 25). – Б. 8.
92. Имамов В. Татарны дөньяга таныткан шагыйрь: [Муса Җәлилнең тууына 110 ел] / В. Имамов // Мәдәни җомга. – 2016. – 12 февраль (№ 5). – Б. 2.
93. Имамов В. Җәлил авылы Мостафа: [Муса Җәлилнең тууына 110 ел. Аның туган җире – Оренбург өлкәсе Мостафа авылы турында] / В. Имамов // Мәдәни җомга. – 2016. – 12 февраль (№ 5). – Б. 12–13.
94. Имамов В. Җәлилгә яңа музей: [Оренбург өлкәсе Мостафа авылында яңартылган музей-комплекс ачылды] / В. Имамов // Мәйдан. Чаллы. – 2013. – № 7. – Б.4–7.
95. Исламов Р. Баштан соң роман да киселгән: [Ш.Маннурның «Муса» романы турында] / Р. Исламов // Гасырлар авазы=Эхо веков. – 2015. – № 3–4. – Б. 239–242.
96. Йосыпова Н. Театраль дәресләр: Муса Җәлил һәм Анна Ахматова / Нурфия Йосыпова // Сәхнә: Театр. Эстрада. – 2024. – № 5. – Б. 12–15.

97. Кайбицкая Г. Җәлил опера театрында: [опера җырчысының М.Җәлил турында истәлекләре] / Г. Кайбицкая // Сәхнә. – 2016. – № 2. – Б. 10–11.
98. Кашапов Р. Җәлилчеләр батырлыгы бизәүгә мохтаҗ түгел: [совет разведкасының Италиядәге вәкиле Николай Горшков М.Җәлилнең Моабит дәфтәрләрен ничек итеп кулга төшерүе һәм үзәккә тапшыруы, 1991 елда төшерелгән «Җәлил. Көрәш сәхифәләре» фильмы турында] // Мәдәни җомга. – 2018. – 24 август (№ 33). – Б. 8–9.
99. Кашапова С. Мостафа авылы кунак җыйды: [Муса Җәлилнең Оренбург өлкәсендәге туган авылында җәлилчеләрне искә алу чаралары уздырылды] / С. Кашапова // Мәдәни җомга. – 2013. – 6 сентябрь (№ 36). – Б. 5, 24.
100. Кашапова С. Музейда Җәлил рухы: [Муса Җәлилнең Казандагы музей-фатиры турында] // Мәдәни җомга. – 2017. – 5 май (№ 17). – Б. 12–13.
101. Кашапова С. Муса Җәлил музей-фатирында истәлекләр // Мәдәни җомга. – 2020. – 21 август (№ 33). – Б. 5.
102. Кашапова С. Рамазан аеның җомга көнендә: [ТР Милли музеенда Муса Җәлил һәм аның көрәштәшләрен «Батырлык гасырларда калачак» дигән күргәзмә белән искә алдылар] // Мәдәни җомга. – 2019. – 6 сентябрь (№ 35). – Б. 5.
103. Корбан Р. «Ватан» романында Муса Җәлил турында халык белмәгән мәгълүматлар бар: [язучы Рафис Корбан белән аның яңа романы «Ватан» турында әңгәмә] / Р. Корбан; әңгәмәдәш Ф. Мостафина // Безнең гәҗит.– 2020. – 9 гыйнвар (№ 1). – Б. 10.
104. Корбанов Т. Исемдә калганнардан: [шагыйрь М.Җәлил турында] / Т. Корбанов // Мәйдан. Чаллы. – 2016. – № 2. – Б. 10–18.
105. Кыямова М. Һәр Җәлилче турында кино төшерергә кирәк: [Санкт-Петербургтагы Яшь тамашачы театры артисты, Муса Җәлилнең оныгы Лилиан Наврозашвили бабасы турында кино төшерергә хыяллана] / М. Кыямова // Шәһри Казан. – 2015. – 6 февраль (№ 12). – Б. 10.

106. Кәбиров М. Җәлил бүләк иткән бәйрәм: [күптән түгел Муса Җәлилнең «Моабит дәфтәрләре» чуваш телендә дөнья күргән] / М. Кәбиров // Шәһри Казан. – 2014. – 30 сентябрь (№ 109). – Б. 8.
107. Кәшфиева Л. Муса Җәлил белән бергә... әсирлектә: [Башкортстан дәүләт университеты профессоры, философия һәм социология факультеты деканы Гафурьян Салиховта Муса Җәлил белән бергә әсирлектә булган әтисе Гобәйдулла Салиховның кульязмалары һәм документлары сакланган, алар арасында М.Җәлилнең моңарчы билгеле булмаган шигырьләре дә бар] / Л. Кәшфиева // Кызыл таң. – 2015. – 7 май (№ 89–90). – Б. 5.
108. Литвин А. «Кайту» тарихы: ФСБ архивыннан бер документ: [М.Җәлил һәм җәлилчеләр батырлыгы турында] / А. Литвин, Р. Төхфәтуллин // Безнең мирас. – 2014. – № 8. – Б. 63–64.
109. Маннур Ш. Муса: [романнан өзек] / Ш. Маннур // Мәйдан. Чаллы. – 2014. – № 12. – Б. 36–49.
110. Минһаҗ Р. Кешелегең белән горурлан!: [герой-шагыйрь Муса Җәлилнең 110 еллыгына багышланган кичә турында] / Р. Минһаҗ // Ватаным Татарстан. – 2016. – 17 февраль (№ 23). – Б. 4.
111. Мирза М. Мәңгелекне хаклап: [шигырь; М.Җәлилнең тууына 110 ел] / М. Мирза // Казан утлары. – 2016. – № 2. – Б. 115–116.
112. Миңнуллина Л. Җәлил һәм җәлилчеләр // Ачык дәрес. – 2010. – гыйнвар. – Б. 18–19.
113. Мозаффар Э. «Анты белән көчле бу егет»: [Муса Җәлил һәм җәлилчеләр турында] // Шәһри Казан. – 2018. – 24 август (№ 92). – Б. 10.
114. Мозаффаров Р. Хатларда шагыйрь язмышы: [Муса Җәлил белән бәйле архив материаллары турында] // Шәһри Казан. – 2019. – 19 февраль (№ 17). – Б. 6.
115. Морат Г. Соңгы җыр: [шигырь; М.Җәлилнең тууына 110 ел] / Г. Морат // Казан утлары. – 2016. – № 2. – Б. 116.
116. Мостафин Р. ...Данлы Казанның...: [М.Җәлил һәм җәлилчеләр турында] / Р. Мостафин // Безнең мирас. – 2014. – № 8. – Б. 61.
117. Мостафин Р. Җәлил хатын кем тапкан?: [Муса Җәлилнең тууына 110 ел. Андре Тиммерманс саклап калган «Моабит дәфтәрләре»

турында] / Р. Мостафин // Мәдәни җомга. – 2016. – 12 февраль (№ 5). – Б. 17.
118. Мостафин Р. Җәлилче каһарман сүз сорый: [«Идел-Урал» легионеры, җәлилче Ф. Солтанбәков турында] / Р. Мостафин // Мәйдан. Чаллы. − 2016. − № 8. − Б. 103−107.
119. Мостафин Р. Серле йомгак: [Рафаэль Мостафин белән (язучы үзе исән вакытта) герой-шагыйрь Муса Җәлил турында әңгәмә] / әңгәмәдәш А. Юнысова // Татарстан яшьләре. – 2019. – 21 март (№ 11). – Б. 8–9.
120. Мостафин Р. «Сөйгәнем йөрәгеннән дәрт алам мин...»: [шагыйрь М.Җәлилнең гаиләсе турында] / Р. Мостафин // Мәйдан. Чаллы. – 2010. – № 4. – Б. 48–52.
121. Мостафин Р. Төркиядәге табыш: [Муса Җәлилнең тууына 110 ел. Рафаэль Мостафинның Муса Җәлилгә багышланган соңгы язмаларының берсе] / Р. Мостафин // Мәдәни җомга. – 2016. – 12 февраль (№ 5). – Б. 10–11.
122. Мостафин Р. Халык шагыйре, Халык каһарманы: [шагыйрь М.Җәлил турында] / Р. Мостафин // Мәйдан. Чаллы. – 2010. – № 4. – Б. 32–45.
123. Мостафин Ш. Данлыклы җәлилче-макизар: [җәлилче, «Идел-Урал» татар легионы җитәкчесе, капитан Ә.Г.Үтәшев (1919–1996) турында] / Ш. Мостафин // Мәйдан. Чаллы. – 2014. – № 8. – Б. 10–21.
124. Мостафин Ш. Җәлилче Рушад ага: [Муса Җәлил б-н бергә әсирлектә булган Рушад Хисаметдинов турында] / Ш. Мостафин // Мәдәни җомга. − 2019. − 23 август (№ 33). − Б. 12−13, 15.
125. Мостафин Ш. Сагындыра асыл затлар: [язучы Р.Мостафин һәм җәличеләр турында] // Мәйдан. Чаллы. – 2019. – № 8. – Б. 103–115.
126. Мөбарәкшин М. Муса Җәлил белән Мәҗит Гафури арасындагы хезмәттәшлек: [ике язучының иҗади хезмәттәшлеге турында] / М. Мөбарәкшин // Идел. – 2013. – № 9. – Б. 30–31.
127. Мөхиярова Р. М.Җәлилнең балалар өчен язылган шигырьләрендә ритм-рифма үзенчәлеге / Р.Х. Мөхиярова // Башкортостан укытыусыһы. – 2016. – № 5. – Б. 53–56.

128. Муса Җәлилнең тууына 110 ел: [республикада шагыйрьнең туган көнен билгеләп үттеләр] // Казан утлары. – 2016. – № 3. – Б. 190–191.
129. Муса Җәлилнең тәүге рәсемнәре: [М. Җәлилнең тууына 110 ел; 1923, 1927 елларда төшкән фотолары] // Мәдәни җомга. – 2016. – 12 февраль (№ 5). – Б. 5.
130. Муса Җәлилнең фронт хатлары: [М. Җәлилнең тууына 110 ел; 1941 елда Гази Кашшафка язган хатлары] // Мәдәни җомга. – 2016. – 12 февраль (№ 5). – Б. 8–9.
131. Наврозашвили Л. Җәлил оныгы серне ачты: [Казан Халыкара мөселман кинофестивале кунагы, Санкт-Петербургның Яшь тамашачылар театры актёры, Муса Җәлилнең оныгы Лилиан Наврозашвили белән әңгәмә] / Л. Наврозашвили; [әңгәмәдәш] А. Хәсәнова // Ватаным Татарстан. – 2012. – 14 сентябрь (№ 181–182). – Б. 7.
132. Наврозашвили Л. Фестиваль кунагы «Сөембикә» кунакханәсендә: [Казанда узган мөселман киносы фестивалендә М.Җәлилнең оныгы катнашты. Аның белән әңгәмә] / Л. Навро-зашвили // Сөембикә. – 2012. – № 10. – Б. 37.
133. Насыйбуллина Н. Бер истәлек эзеннән: [Татарстан Фәннәр акдемиясенә караган Г.Ибраһимов исемендәге Тел, әдәбият һәм сәнгать институтының Язма һәм музыкаль мирас үзәгендә Муса Җәлил фонды (№ 10) бар. Анда М.Җәлил турында 1933 елгы истәлек саклана] // Тулпар. – 2020. – № 1. – Б. 56–58.
134. Нәбиуллин Р. Муса Җәлилнең култамгалы китабы: [1941 нче елда шагыйрь култамгалы «Алтынчәч» китабын Г.Мөхетдиновка бүләк иткән булган] / Р. Нәбиуллин // Безнең мирас. – 2023. – № 2. – Б. 92–93.
135. Нигъмәти И. Рафис Корбан: «Һәркемнең үз Ватаны»: [яңа китап чыкты; шагыйрь Р.Корбан иҗат иткән «Ватан» романы М.Җәлил һәм җәлилчеләр батырлыгын заман күзлегеннән торып тасвирлаган] // Гаилә һәм мәктәп. – 2019. – март (№ 3). – Б. 11–13.
136. Нигъмәтуллина З. Җәлил турында фильм: [тиздән татар режиссёры Нәсүр Юрышбаев Муса Җәлил һәм җәлилчеләр турында татар телендә беренче тарихи-нәфис фильм төшерә башлаячак] /

З. Нигъмәтуллина // Мәдәни җомга.− 2019. − 13 сентябрь (№36). − Б. 8−9; 20 сентябрь (№ 37). − Б. 11.
137. Низами Р. Корыч дивар: [шигырь; М.Җәлилнең тууына 110 ел] / Р. Низами // Казан утлары. – 2016. – № 2. – Б. 115.
138. Низамиев Р. Җәлил белән очрашулар: [М.Җәлил музей-фатиры турында] / Р. Низамиев // Казан утлары. – 2011. – № 2. – Б. 145–148.
139. Низамова Л. Җәлил фатирында / Л. Низамова // Гаилә һәм мәктәп. – 2025. – № 2. – Б. 28–30.
140. Низамова Л. Муса. Моабит. Мәңгелек: [«Җәлил укулары» Халыкара әдәби бәйгесе йомгаклары] // Татарлар. – 2022. – март (№ 5 (167)). – Б. 7.
141. Нургалиев А. Бәйгедән соң туган уйлар: [«Җәлил укулары» Халыкара әдәби бәйгесе тур.] // Татарлар. – 2020. – октябрь (№ 19). – Б. 1,4.
142. Нуртдинова Г. Герой-шагыйрь Муса Җәлил иҗаты: [10 нчы сыйныфта дәрес] / Г. Нуртдинова // Фән һәм мәктәп=Наука и школа. – 2013. – № 5. – Б. 24–26.
143. Нуртдинова Г. Туфан Миңнуллин әсәрләрендә көчле шәхес образы: [Т.Миңнуллинның «Моңлы бер җыр» драмасы буенча куелган спектакль турында. М.Җәлил һәм җәлилчеләр батырлыгы] / Г. Нуртдинова // Мәгариф=Просвещение. – 2016. – № 10. – Б. 64–65.
144. Нуруллин Р. Акка кара төшсә, югалмый...: [М.Җәлилнең яңа шигырьләре табылу тарихы. Шагыйрь белән бергә тоткында булган Г.З.Салихов турында] / Р. Нуруллин // Безнең мирас. – 2015. – № 8. – Б. 56–60.
145. Плетцензее төрмәсендә җәзаланган шагыйрь: (герой-шагыйрь Муса Җәлил турында) // Татарстан. – 2025. – № 5. – Б. 52−53.
146. Сабиров Ә. Тоткынлыктан соңгы тормыш: Үлем лагереннан кача алган батыр; Моабит төрмәсе тоткыны; Көнчыгыш форт сакчысы: [Советлар Союзы Геройлары М.Девятаев, М.Җәлил, П.Гаврилов тур.] // Татарстан. – 2019. – № 8. – Б. 54−59.
147. Сабиров Х. Җәлилне дәвалаган Хәят: [Муса Җәлилне дәвалаган Хәят Гилал кызы Сафиуллина тур.] // Ватаным Татарстан. – 2020. – 20 июнь (№ 87). – Б. 5.

148. Сабирова А. ...Һәйкәл булып басты батырлык: [КФУның төп бинасы артында урнашкан Ректор бакчасында каһарман шагыйрь Муса Җәлилгә һәйкәл куелды] // Шәһри Казан. – 2016. – 18 октябрь (№ 113). – Б. 1, 3.
149. Сабирова Г. Кокшетауда – Муса Җәлилгә һәйкәл: [Казахстанның Кокшетау шәһәрендә Муса Җәлилгә һәйкәл куелды] // Татарлар. – 2022. – сентябрь (№ 17 (179)). – Б. 3.
150. Саяхов И. Кабатланмас батырлык үрнәге: [герой-шагыйрь М.Җәлилнең тууына 110 ел; рус мәктәбенең татар төркемендә әдәбият дәресе] / И. Саяхов // Мәгариф=Просвещение. – 2016. – № 2. – Б. 39–41.
151. Сәгыйтова Г. Мәскәүдә язылган җыр: [З.Хәбибулинның М.Җәлил сүзләренә язылган «Сагыну» җыры тарихы] / Г. Сәгыйтова // Казан утлары. – 2014. – № 5. – Б. 158–159.
152. Сәлахов Җ. Җәлил белән күзгә-күз: [Муса Җәлил турында истәлекләр] / Җ. Сәлахов // Ватаным Татарстан. – 2015. – 16 гыйнвар (№ 4). – Б. 3.
153. Сәфәров М. Җәлил дәвамы – оныкчыкларында: [шагыйрь М.Җәлилнең оныкчыклары М.Митрофанов-Җәлил һәм Е.Малышева турында] / М. Сәфәров // Идел. – 2016. – № 2. – Б. 64–65.
154. Тәкъдир итү: М.Җәлилнең «Моабит дәфтәре» чуаш теленә тәрҗемә ителде // Казан утлары. – 2014. – № 10. – Б. 191.
155. Токарев Д. Иптәш З.И. Моратовка татар язучысы Җәлил Муса Мостафа улы турында белешмә: [М.Җәлил һәм җәлилчеләр батырлыгы турында документаль белешмә; 1952 елда язылган] / Д. Токарев // Безнең мирас. – 2014. – № 8. – Б. 65–68.
156. Төн утырып шагыйрь шигырь язды... : [Муса Җәлилнең төрле елларда язган хатлары һәм шигырьләре] / Б. Ибраһим // Татарлар. – Казан. – 2024. – февраль (№ 3 (213)). – Б. 2–3.
157. Ут эчендә туган «Отвага» һәм яу кырындагы Җәлил: [Икенче удар армиянең «Отвага» газетасында Муса Җәлилнең эшчәнлеге турында] / матбугатка әзерләүче Әлфия Шамова / тәрҗ. А. Зәйнуллина // Мәдәни җомга. – 2017. – 11 август (№ 31). – Б. 8–9; 18 август (№ 32). – Б. 8.

158. «Үзем белән бергә үләләр...»: [Муса Җәлилнең «Моабит дәфтәре» татар әдәбиятында кабатланмас урын алып тора; укытучыга ярдәмлек] / Л.Янсуар әзерләде // Ялкын. – 2019. – № 10. – Б. 46–47.
159. Фазлетдинов И. Муса Җәлил Дәрдемәнднең туганымы?: [Башкорт дәүләт университетында Дәрдемәнднең тууына 160 ел тулуга багышланган конференция узды; анда чыгыш ясаучы Марат Шәрипов Дәрдемәнд һәм Муса Җәлил шәҗәрәләре кайсыдыр буында бергә тоташуын ачыклаган] / И. Фазлетдинов // Мәдәни җомга. − 2020. − 17 гыйнвар (№ 2). − Б. 15.
160. Фаткуллин Ф. Герой-шагыйрь һәм гәзитебез журналистлары: [Муса Җәлил турында] // Кызыл таң. – 2023. – 14 февраль (№ 12). – Б. 7.
161. Фаткуллин Ф. «Мин кабыздым җирдә ялкын итеп, йөрәгем һәм халкым кушканны»: [герой-шагыйрь Муса Җәлилгә Ленин премиясе бирелүгә – 65 ел] // Кызыл таң. – 2022. – 22 апрель (№ 31). – Б. 16.
162. Фаткуллин Ф. «Үлгәндә дә йөрәк тугры калыр шигыремдәге изге антыма»: [герой-шагыйрь Муса Җәлилнең тууына 110 ел] / Ф. Фаткуллин // Кызыл таң. – 2016. – 13 февраль (№ 17). – Б. 3.
163. Фәйзрахманов Ә. Сурәтле хатирә: [фотограф М.Шакирҗанов 1966 елның 15 февралендә Казанда төшергән фото турында; Бельгия патриоты Андре Тиммерманс, аның хатыны һәм М.Җәлилнең кызы Чулпан, хатыны Әминә Җәлилова сурәтләнгән] // Безнең мирас. – 2019. – № 11. – Б. 100–101.
164. Фәйзуллин Г. Җәлилгә – һәйкәл: [2010 елда әтиле-уллы Басыйровлар чыгарган, Муса Җәлилгә багышланган «Ватанга тугры калдылар» дигән китап турында] / Г. Фәйзуллин // Ватаным Татарстан. – 2012. – 4 август (№ 155). – Б. 7.
165. Фәттахова Н. «Тәвәккәлләп бер хат языйм...»: [шагыйрь М.Җәлил хатлары] / Н. Фәттахова, Л. Харрасова // Безнең мирас. – 2015. – № 5. – Б. 52–58.
166. Фәттахова Н. Муса Җәлил китапханәсендә автографлы китаплар: [М.Җәлилнең музей-фатиры экспозициясенә 216 китап куелган, 1925–1941 еллар аралыгында автографлар белән бүләк ителгән 25

китап бар] / Н. Фәттахова, Л. Харасова // Безнең мирас. – 2020. – № 8. – Б. 62–65.
167. Фәттахова Н. Ядкәрләр табыла: [ТР Милли музее фондында сакланучы М.Җәлил мирасы тагын да тулыланды. 1925 елдан алып, сугышка киткәнче 10 китабы дөнья күрә. Шуларның берсе – рус теленә тәрҗемә. 1935 елда Мәскәүдә «Художественная литература» дәүләт нәшриятында басылып чыккан «Стихи» китабы, ул 3000 данәдә чыга, менә шуның берсе табылган] / Н. Фәттахова, Л. Харрасова // Безнең мирас. – 2019. – № 4. – Б. 110–113.
168. Фәттахова Н. Җәлил мирасы: [герой-шагыйрь М.Җәлилнең тууына 110 ел тулу уңаеннан кызы Чулпан Җәлилова шагыйрь музеена үзендә сакланган кайбер әйберләрне тапшырды] / Н. Фәттахова, Л. Харрасова // Безнең мирас. – 2016. – № 6. – Б. 102–105.
169. Фәттахова Н. Җәлил һәм «Фигароның туе»: [В.А.Моцарт иҗат иткән «Фигароның туе» операсының 1925 елда Мәскәү дәүләт нәшрияты Музыкаль секторында дөнья күргән тексты М.Җәлил музеена тапшырылды, аны 1936 елда М.Җәлил татарчага тәрҗемә иткән] / Н. Фәттахова // Мәдәни җомга. – 2011. – 11 февраль (№ 6). – Б. 9.
170. Фәтхуллин Ф. Мохтар Әүэзов һәм Муса Җәлил: әдәби бәйланышлар тарихы: [казакъ язучысы М.Әүэзов һәм М.Җәлил турында] / Ф. Фәтхуллин // Казан утлары. – 2011. – № 2. – Б. 168–172.
171. Хаҗиева Ә. Муса Җәлилнең «Моабит дәфтәрләре»н өйрәнү: [М.Җәлилнең сугыш чоры иҗаты] / Ә.И. Хаҗиева // Башкортостан укытыусыһы. – 2014. – № 9. – Б. 61–64.
172. Хәбетдинова М. «Нинди рәхәт, кешең булгач үрнәк алырга!» (Җәлил һәм җәлилчеләргә багышланган «Үлемгә һәм үлемсезлеккә 144 адым» спектакль-перформансына анализ: [сценарий авторлары Й.Миңнуллина, Л.Янсуар, режиссёры Лилия Әхмәтова; әсәр 2018 елның 25 августында күрсәтелде] // Ялкын. – 2019. – № 2. – Б. 34–35.
173. Хәбибуллин Ф. Муса Җәлилнең фатыйхасы белән: [герой-шагыйрь Муса Җәлил 1932–1934 елларда Башкортстандагы Дүртөйленең яшь авторлары ижади үсешенә юнәлеш биргән] // Кызыл таң. – 2019. – 15 февраль (№ 19). – Б. 6.

174. Хәбибуллина Л. Җәлилгә чәчәкләр китерделәр: [15 февральдә, каһарман шагыйрь Муса Җәлилнең 110 еллыгы уңаеннан, Беренче май мәйданындагы һәйкәле янында аны искә алу митингы булды] / Л. Хәбибуллина // Шәһри Казан. – 2016. – 16 февраль (№ 16). – Б. 3.
175. Хәкимова В. Хаклык турында роман: [язучы Рафис Корбанның М.Җәлил һәм җәлилчеләр турындагы «Ватан» романы хакында] // Мәдәни җомга. – 2020. – 24 апрель (№ 16). – Б. 9.
176. Хәкимова Г. Искә алсам, исем китә: [автор Гөлсабира Хәкимованың 1941 елдан Минзәлә район комсомол комитетының беренче секретаре, соңрак партиянең райком секретаре булып эшләве, сугыш башлануга Минзәләгә политработниклар курсына укырга килгән Муса Җәлил белән очрашулары, кичәләр үткәрүләре һәм аралашулары турында] / Г. Хәкимова // Мәдәни җомга. – 2014. – 14 февраль (№ 6). – Б. 14.
177. Хәкимова Г. Искә төшәләр дә...: [Минзәләнең Муса Җәлил белән бәйле истәлекләре турында] / Г. Хәкимова // Ватаным Татарстан. – 2011. – 16 февраль (№ 29). – Б. 3.
178. Хәлилова А. Якташым Муса Җәлилне күргән: [Кукмара районы Мәчкәрә авылында туып үскән Гаян Әхмәтшин Бөек Ватан сугышы елларында әсирлектә булган Муса Җәлил белән очраша] / А. Хәлилова // Шәһри Казан. – 2015. – 30 апрель (№ 46). – Б. 10.
179. Хәмидуллин Л. Каһарманлык тарихының яңа сәхифәләре: [Муса Җәлил мирасын барлау турында] / Л. Хәмидуллин // Мәдәни җомга. – 2014. – 19 сентябрь (№ 37). – Б. 16.
180. Хәмидуллин Л. Җәлил мирасы тулысынча барланмаган: [татар милләтен дөньяга таныткан шагыйрь Муса Җәлилнең мирасын барлап бетерәсе бар] / Л. Хәмидуллин // Ватаным Татарстан. – 2014. – 19 март (№ 39). – Б. 8.
181. Хәмидуллин Л. Җәлилчеләргә бәйле истәлекләр: [Муса Җәлил мирасын барлау юлында] // Мәдәни җомга. – 2019. – 23 август (№ 33). – Б. 11.
182. Хәсәнов М. Идел һәм Муса: (чын хикәя) // Безнең мирас. – 2020. – № 4. – Б. 74−77.
183. Хәсәнова З. Петербурглылар Җәлилне онытмый: [Санкт-Петербург татарлары ел саен герой-шагыйрь Муса Җәлилнең

һәйкәле янында аның туган көнен билгеләп үтәләр] // Кызыл таң. – 2020. – 28 февраль (№ 16). – Б. 17.
184. Хәсәнова Ф. Ренат Харис иҗатында Муса Җәлил образы / Ф.Ф. Хәсәнова // Фәнни Татарстан. – 2015. – № 2. – Б. 51–54.
185. Хисаметдинов Р. Дусларымның васыятен үтәдем: [дәвамы, башы 31, 32, 33 нче саннарда; Муса Җәлил һәм аның көрәштәшләренең исемен аклауда һәм аларның биографиясен тулыландыру тур.] // Мәдәни җомга. – 2020. – 28 август (№ 34). – Б. 14−15.
186. Черепанов М. Кормаш-Җәлил язмалары: [Берлиндагы Плетцензее төрмәсендә 11 татардан торган Кормаш-Җәлил төркеме турында; 1944 ел] / М. Черепанов // Мәдәни җомга. − 2017. − 31 август (№ 34). − Б. 17.
187. Шакиров Ә. Сугышка кадәр 56 көн: [Минзәлә районында урнашкан Муса Җәлил мемориаль-музее экспонатларына күзәтү] / Ә. Шакиров // Татарстан. – 2024. – №5. – Б. 68–71.
188. Шакирова Э. Санкт-Петербург баеды: [Санкт-Петербург шәһәрендә татар шагыйре Муса Җәлилгә һәйкәл ачтылар] / Э. Шакирова // Ватаным Татарстан. – 2011. – 21 май (№ 92). – Б. 2.
189. Шаламов В. Студент Муса Җәлилов: [шагыйрь турында; кабатлап басыла: «Юность» журн., 1974, № 2] / В. Шаламов; тәрҗ. Л. Янсуар // Татарстан. – 2015. – № 4. – Б. 63.
190. Шамов А. Ике очрашу: [М.Җәлилнең тууына 110 ел; истәлекләр] / А. Шамов // Казан утлары. – 2016. – № 2. – Б. 126–128.
191. Ширмән Х. Өйрәнчек әдәбият серләре яки остаз кайчандыр өйрәнчек булган: [Г.Тукай, М.Җәлил, Һ.Такташның башлангыч иҗатлары] / Х. Ширмән // Идел. – 2016. – № 3. – Б. 51–53.
192. Шәйхетдинова Н. Мәскәү, Җәлил, татар мәктәбе: [Мәскәүнең Муса Җәлил исемендәге, этно-мәдәни компонентлы 1186 нчы мәктәбе турында] / Н. Шәйхетдинова // Гаилә һәм мәктәп.− 2016. − апрель (№ 4). – Б.10−11.
193. Шәрапова Й. Мусада кунакта: [Муса Җәлилнең тууына 113 ел] // Шәһри Казан. – 2019. – 15 февраль (№ 16). – Б. 7.
194. Шәрапова Й. Туган телләр сагында – Җәлил: [«Җәлил укулары» әдәби бәйгесе йомгаклары турында] // Шәһри Казан. – 2019. – 1 февраль (№ 10). – Б. 7.

195. Шәрапова Й. Җәлил – халыкның каһарманлыгына бер дәлил: [Казанның Муса Җәлил музей-фатирында башкарылган эшләр турында] / Й. Шәрапова // Шәһри Казан. – 2016. – 12 февраль (№ 15). – Б. 8.
196. Шәрәфиев Р. Минзәлә – Балтач арасын Җәлил якынайтты: [Балтачның Карадуган авылындагы Муса Җәлил музеенда Минзәлә Татар дәүләт драма театры белән берлектә оештырылган чаралар турында] / Р. Шәрәфиев // Шәһри Казан. – 2016. – 4 март (№ 23). – Б. 9.
197. Шәрәфиев Р. Җәлил уйнаган мандолина: [Муса Җәлилнең дусты Мөбинә Таһирова һәм аның мандолинасы турында] / Р. Шәрәфиев // Татарстан яшьләре. – 2015. – 22 гыйнвар (№ 2). – Б. 6.
198. Юрушбаев Н. «Үземне Җәлил урынына куеп карадым»: [кинорёжиссер, сценарийлар авторы белән әңгәмә] / Н. Юрушбаев; тәрҗ. З. Нигъмәтуллина // Идел. − 2019. − № 10. − Б. 66−69.
199. Янсуар Л. «Туган илдә безнең язмышны белсеннәр иде...»: [М.Җәлил һәм җәлилчеләрнең тоткынлыктагы тормышы һәм көрәше турында] // Татарстан. – 2018. – № 8. – Б. 66–71.

Методик-библиографик ярдәмлекне төзегәндә кулланылган әдәбият исемлеге

1. Җырым белән җиңдем дошманны: Татар халкының мәшһүр улы, каһарман-шагыйрь Муса Җәлилнең (Муса Мостафа улы Җәлилов; 1906–1944) тууына 115 ел тулуга багышланган методик-библиографик ярдәмлек / Татарстан Республикасы Милли китапханәсе; төз Р. Р. Гаязова, мөх-р И. Г. Һадиев. – Казан: Милли китап, 2021. – 44 б.

2. Җәлил М. Әсәрләр: биш томда / М. Җәлил; ред. кол.: З. Р. Вәлиева, И. М. Ибраһимов, Н. Ш. Хисамов, Д. С. Шакиров, Р. Ә. Мостафин, М. И, Әхмәтҗанов, З. Р. Шәйхелисламов, ф. мөх-ре З. Рәмиев; [рәс. Р. Х. Хәсәншин]. – Казан: Татарстан китап нәшрияты, 2006. –

Т. 4: Әдәби тәнкыйть мәкаләләре һәм биографик материаллар / томны басмага әзерләүчеләр: Ф. Кадыйрова, Г. Хөснетдинова. – 2006. – 318 б.

3. Үлмәс җыр: Муса Җәлил турында җыентык / Төз. Р.Мостафин. – Казан: Тат. кит. нәшр., 1971. – 248 б.

4. Юзиев Н. Герой шагыйрь Муса Җәлил: тормыш һәм иҗат юлы / Н. Юзиев. – Казан, 1956. – 24 б.

5. Муса Җәлил – документларда / Төз. Р. Исламов. – Казан: Җыен, 2021. – 832 б.

Эчтәлек

Кереш сүз 3

Гасырларда калыр батырлык *(Муса Җәлилне искә алу кичәсе)* 8

«Муса Җәлил – герой-шагыйрь» *(уен-кичә)* 9

Муса Җәлилгә багышланган шигырьләр 19

Муса Җәлил иҗатына багышланган сценарийлар, методик әдәбият һәм Интернет-чыганаклар исемлеге 22

Муса Җәлил тормышы һәм иҗаты матбугат битләрендә (2010–2025 еллар) 27

Методик-библиографик ярдәмлекне төзегәндә кулланылган әдәбият исемлеге 47

Басарга кул куелды 15.10.2025. Форматы 60х84 1/16.
Тиражы 75 данә. Заказ № 503.
Татарстан Республикасы Милли китапханәсе,
«Милли китап» нәшрияты.
420015, Казан шәһәре, Пушкин ур., 86 йорт.

Подписано в печать 15.10.2025. Формат 60х84 1/16.
Тираж 75 экз. Заказ № 503.
Национальная библиотека Республики Татарстан,
Издательство «Милли китап».
420015, г. Казань, ул. Пушкина, д. 86.

Татарстан Республикасы Милли китапханәсенең
редакция-нәшрият бүлегендә басылды.
420015, Казан шәһәре, К.Маркс ур., 36 йорт.

Отпечатано в редакционно-издательском отделе
Национальной библиотеки Республики Татарстан.
420015, г. Казань, ул. К.Маркса, 36.